

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav filosofie a religionistiky

Jana Sedláková

Vy erpáva vedomie podstatu myslenia?

Význam pojmu „*cogitare*“ u Descarta

Bakalárska práca

Vedúci práce: Jan Palkoska, Ph.D.

Praha 2013

Prehlásenie:

Prehlasujem, že som prácu vypracovala samostatne. Všetky použité pramene a literatúra boli riadne odcitované. Práca nebola využitá k získaniu iného alebo rovnakého titulu.

V Prahe 9.8.2013

Jana Sedláková

Obsah

Abstrakt

1.	Úvod	6
2.	Ortodoxné ítanie	8
2.1.	Motivácia pre ortodoxné ítanie v <i>Meditáciách</i> o <i>prvej filozofii</i> a v <i>Princípoch filozofie</i>	9
2.2.	Predstavenie ortodoxného ítania z hľadiska niekoľkých súasných autorov pre ozrejmienie pojmu „vedomia“ z filozofickej strany	12
2.3.	Problémy ortodoxného ítania	14
3.	Možné alternatívy interpretácie Descartovho „ <i>cogitare</i> “	17
3.1.	Dvojitý význam vedomia, nemožnosť redukcie myslenia na reflektované stavy	18
3.2.	Myslenie výhradne ako intelektuálny akt, ako súdenie	19
3.3.	Myslenie zároveň ako vedomé stavy a súdenie	20
4.	„ <i>Cogitare</i> “ v <i>Meditáciách</i>	21
4.1.	I. a II. <i>Meditácia</i>	21
4.2.	III. <i>Meditácia</i>	24
4.3.	IV. a V. <i>Meditácia</i>	25
4.4.	VI. <i>Meditácia</i>	26
5.	Zmyslové vnímanie a emócie	29
6.	Sen	42
7.	Vyhodnotenie: vzťah vedomia a myslenia	47
8.	Záver	49

Bibliografia

Abstrakt

Práca sa venuje problémom interpretácií Descartovho pojmu „*cogitare*“. V jej hlavnom obzore stojí spochybnenie ortodoxného ítania, ktoré stotožuje pojem myslenia s „by si vedomý“. Ako alternatívy ítania sú v práci predstavené tri interpretácie z eskej akademickej pôdy: Jamesa Hilla, Petra Glombíka a Tomáša Marvana. Na základe rozboru zmyslového vnímania, emócií a sna, ktoré sú Descartom radené medzi módy myslenia, je poukázané nie len na problémy ortodoxného ítania, ale aj na výhody a nevýhody predstavených iných interpretácií. Cieľom práce nie je priniesť jednoznačnú odpoveď na otázku, čím je myslenie. Jej úlohou je oboznámiť čitateľa s danou problematikou a s plausibilnejšími interpretáciami ako je tá ortodoxná. Pojem vedomia sa ukáže ako príliš komplexným pojmom, ktorý skôr ako nie o vysvetlenie, potrebuje sám ozrejmienie.

Kľúčové slová: Descartes, myslenie, vedomie, zmyslové vnímanie, emócie, sen, sebareflexia, súdenie, propozitívny obsah

Abstract

The aim of this thesis is to deal with the problems which arise from interpretations of Descartes' term "*cogitare*". It concentrates on the deconstruction of the orthodox interpretations which explain the term "*cogitare*" as "to be conscious". The thesis aims at introducing three alternative interpretations from Czech academic environment, the one of James Hill, of Petr Glombík, and of Tomáš Marvan. I would like to refer to the problems of orthodox reading as well as to benefits and losses of the other interpretations. I will proceed through analysis of sensory perceptions, emotions and dream. The purpose of the thesis is not to find the definite meaning of "*cogitare*", but to make the readers familiar with these problems and their interpretations which I find more plausible than the orthodox interpretation. The term "consciousness" is a complex term which needs to be explained in order to be capable of explaining other philosophical problems.

Keywords: Descartes, thinking, consciousness, sensory perceptions, emotions, dream, self-reflection, judgment, propositional content

VY ERPÁVA VEDOMIE PODSTATU MYSLENIA?

Význam pojmu „cogitare“ u Descarta

1. Úvod

Pri ítaní preh adov dejín filozofie alebo dejín filozofie mysle, narazíme asto na tvrdenie o Descartovej prvotnosti zavedenia vedomia a jeho problematiky do filozofie. Do všeobecného povedomia sa tak dostáva poh ad na Descartesa ako na filozofa vedomia, ktorý objavuje subjekt a postihuje jeho podstatnú vlastnos t. j. vedomie, dokonca sa môžeme stretnú s tvrdením o stotožnení subjektu s vedomím.¹ Nachádzame sa na poli, kde ponímame myslenie ako vedomie. Na alej budem takúto koncepciu myslenia - v náväznosti na nedávno zavedený úzus - nazýva „ortodoxná“.²

---

¹ Tieto názory a poh ad na Descarta sa snažím vylí i zo stanoviska všeobecnejšieho chápania Descartových textov, ktoré neprešlo hlbším bádáním a je prezentované predovšetkým v úvodoch do filozofie alebo iných všeobecnejšie zameraných textoch. itate oboznámujúci sa s filozofiou, tak pristupuje k Descartovi už s istým predporozumením, ktoré sa práve snažím sproblematizova . Napr. „Rozlehlost je základní vlastnost, *atribut* v cí stejn jako v domí nebo myšlení (což je totéž) je *atribut ducha*.“ Vladimír Neff, *Filosofický slovník pro samouky* neboli *Antigorgias*, Družstevní práce 1948, str.87., alebo „[u] Descarta se výrok v domí sama sebe „Myslím, tedy jsem“ stává východiskem všeho filosofování.“, Arno Anzenbacher, *Úvod do filosofie*, Portál, Praha 2004, str. 115, prípadne „René Descartes [...] fasst diese erkenntnistheoretische Neuorientierung in der grundsätzlichen These zusammen, dass das Bewusstsein beziehungsweise der Geist leichter als der Körper zu erkennen sei.“, Dieter Sturma, *Philosophie des Geistes*, Reclam Verlag Leipzig, 2005, str. 16.

Podstatný význam vedomiu dávala predovšetkým nemecká klasická filozofia v nadväznosti na Kanta a tento názor sa zachoval i v dnešnom filozofickom prostredí nemecky hovoriacich krajín.

² James Hill, Co znamená v druhej meditaci „myslet“ („cogitare“)?, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005, str. 65-66., Petr Glombík, Ke vzťahu v domí a myšlení u Descarta, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005, str. 37,41., Tomáš Marvan, Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 71.

V dobe pred Descartom nemalo vedomie (lat. *conscientia*) význam, ktorý má dnes. Pod „*conscientia*“ sa rozumelo prevažne to, o by sme dnes označili slovom „svedomie“.³ Tento pojem sa teda kládol do morálneho kontextu, kde vyjadroval prevažne postojloveka k určitej situácii, otázke. Isté je, že Descartom sa za iná história kladenia nového významu tohto pojmu. Vo svojej definícii myslenia v *Princípoch filozofie* uvádza Descartes vedomie ako základný rys myslenia.⁴ Oproti tomu v *Meditáciách o prvej filozofii*, kde podáva obširny výmer „Ja“ a veci mysliacej na jednej strane a telesnej na druhej, sa s týmto pojmom stretávame iba raz.⁵

Vo svojej práci by som chcela ukázať problémy, ktoré so sebou nesie ortodoxné chápanie Descarta ako stotožneného myslenia s vedomím, a to predovšetkým na základe komplexnejšieho chápania a pochopenia Descartových textov. Vychádzam chcem preto nie len z *Meditácií*, ale aj z *Princípov filozofie* a z diela *Vášne duše*. Ortodoxné stanovisko by som chcela spochybniť prevažne na základe analýzy a určenia úloh zmyslového vnímania a emócií, radených k mysleniu, a na základe rozvinutia problematiky sna a sebareflexie. Budem sa opierať o články Petra Glombíka, Jamesa Hilla a Tomáša Marvana.⁶

Vzhľadom ku komplexnosti danej témy a kontroverznosti názorov na ňu nie je metodikou práce viesť jednu jasnú argumentačnú líniu. Cieľom práce nie je podať jasnú odpoveď, čím je myslenie. Takýto projekt by bol príliš odvážnym a zaslúžil by si omnoho detailnejšie skúmanie ako poskytuje bakalárska práca. Práca si preto kladie za cieľ

---

³ Petr Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 37,41.

⁴ René Descartes, Principy filozofie, Principia philosophiae : výbor doplnený dvoma Descartovými dopisami princeznej Alžbety Falcké, Filozofia, Praha 1998, str. 17, AT VIII-17.

⁵ René Descartes, Meditace o první filozofii, OIKOYMENH, Praha 2003, str. 48, AT VII 49.

⁶ Odkazy viz pozn. 2.

za prvé uviez itate a do problematiky poskytnutím mnohých otázok a problematických miest pri jednotlivých interpretáciách. Práca je tak založená na postupnom sproblematizovaní a spochybnení daných stanovísk a mnohých relevantných aspektov. Pri tejto metóde spochybnenia a kladenia otázok asto vychádzam z pozície istého predporozumenia, ktoré itate môže ma . Takýto postup by mal viesť k spochybneniu ortodoxného ítania a doviesť itate a, ktorý už má isté predporozumenie k zamysleniu, i je správne a umožni mu pozrieť sa na Descartové diela z iných uhlov pohľadov. Cieľom práce je tak za druhé vyvrátenie alebo prinajmenšom spochybnenie ortodoxného ítania a postupné vylíčenie problematiky významu „vedomia“, ktoré je bu príliš konfúzne alebo zbytočné.

2. Ortodoxné ítanie

Základné rysy ortodoxného ítania vylíčim na základe *Meditácií o prvej filozofii*, kde sa itate stretáva s obširným výmerom vecí mysliacej. V tomto diele sa však pojem „vedomia“ vyskytuje iba raz a i to v inom kontexte ako je výmer myslenia.⁷ Preto sa obrátim aj na *Princípy filozofie*, kde sa už stretávame s konkrétnou definíciou myslenia s použitím pojmu „vedomia“.⁸ Toto dielo by teda malo slúžiť ako hlavný argumentálny pilier pre ortodoxného ítate a. Následne sa budem venovať súasnejším interpretáciám a zástancom ponímania Descartovho „*cogitare*“ ako vedomia, o by malo poslúžiť k ozrejmieniu tohto pojmu. Záver kapitoly bude zameraný na sproblematizovanie ortodoxného ítania.

---

⁷ Odkaz viz pozn. 5

⁸ Odkaz viz pozn. 4

2.1. Motivácia pre ortodoxné ítanie v Meditáciách o prvej filozofii a v Príncípoch filosofie

Descartova snaha v *Meditáciách* spoíva v nájdení pevného základu, ktoré by bolo mimo akúko vek pochybnos a v aka ktorému by mohol následne dôjs k pravdivým poznatkom a k založeniu jednotnej vedy (*scientia*). Tým najpevnejším a ni ím nespochybným poznatkom je „*Já jsem, já existuji*“.⁹ Descartes sa však pýta alej: „*[K]do jsem vlastn ten já, který už nutn jsem*“?¹⁰ O pár riadkov v texte alej odmieta analyzova , o je lovek i rozumný živo ích. Odpove chce nájs pod a toho, o nás napadne samo od seba a prirodzene. Odstránením pochybným aspektov prichádza k tomu, že „*jsem tudíž precizn pouze v c myslící*“.¹¹ Ani pri tomto tvrdení sa Descartes nezastavuje a pýta sa alej:

„*A co tedy jsem? V c myslící. Co to je? Inu, v c pochybující, chápající, tvrdící, popírající, cht jící, necht jící, jakož i p edstavující si a smylov vnímající*“.¹²

Na jeho vý te je zvláštne zaradenie zmyslového vnímania a predstavivosti. Vzh adom k tomu, že v posledných meditáciách dospieva k jednozna nému rozlíšeniu medzi vecou mysliacou a telesnou, musia by všetky zložky univerza zaradené do jednej z týchto dvoch tried na základe ich esenciálnej vlastnosti a síce bu na základe myslenia alebo roz ahlosti. Ako sa však na myslení podie a predstavovanie si a zmyslové vnímanie? Prirodzene by sme predsa usúdili, že zmyslové vnímanie sa týka tela a telesných vecí, ktoré sú jeho prí inou. Jeho charakter je pasívny. Roz ahlé veci mimo nás pôsobia na telo, skrz ktoré sme schopní ich

⁹ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 28, AT VII 25.

¹⁰ Tamtiež, str. 28, AT VII 25.

¹¹ Tamtiež, str. 29, AT VII 27.

¹² Tamtiež, str. 30, AT VII 28.

vníma . Predstavovanie je na tom podobne ako zmyslové vnímanie, jeho predmetom sú predsa roz ahlé veci.

Zástancovia ortodoxného ítania tento problém riešia stotožnením „*cogitare*“ s „by si vedomí“. ¹³ Myslenie má tak širší význam ako by sme mu prirodzene priradili dnes. Zmyslové vnímanie a predstavovanie majú esenciálnu vlastnos myslenia, pretože sme si vedomí našich predstav a ideí zo zmyslového vnímania. Pod a takéhoto ítania povahu myslenia vy erpáva vedomie. Všetky naše stavy mysle patria k veci mysliacej práve na základe toho, že sú vedomé. ¹⁴

Štruktúra a motivácia prvej asti diela *Princípy filozofie* je podobná ako tá v *Meditáciách*. Descartes postupne spochyb uje naše poznatky a dospieva k pevnému základu „*Cogito, ergo sum*“. ¹⁵ Okrem iného sa však líši v definícii myslenia:

---

¹³ E. Anscombe a P. Geach, *Descartes: Philosophical Writings*, Random House Nelson 1970, str. xlv-xlviii; Bernard Williams, *Descartes: The Project of Pure Enquiry*, Penguin, London 1978, str. 78.

¹⁴ Ak má by pod a ortodoxného ítania vedomie stotožnené s esenciálnou vlastnos ou veci mysliacej, malo by nám ju ozrejmi a osvetli . o však máme pod pojmom „vedomia“ rozumie ? Myslím si, že sa ponúka bez hlbšej analýzy a zamyslenia sa nieko ko možností významu, resp. výskytu pojmu „vedomia“ v nieko kých bežných kontextoch. Pojem „vedomia“ môže by chápaný v medicínskom kontexte a síce ako jasný stav jedinca v protiklade k bezvedomiu, spánku a stavu kómy. Druhý význam je na poli psychológie, ide o vedomie a nevedomie i podvedomie. alším významom je ponímanie vedomia ako priestoru, v ktorom sa nachádzajú naše myšlienky. Sebavedomie by tak bol alší priestor, ktorý zastrešuje priestor vedomia.

Ako by však mala znie nejaká presnejšia definícia vedomia? Ak si na pomoc zoberieme slovník dostane sa nám definícia typu: „stav, ke si lovek uvedomuje svoju existenciu, schopnos loveka myslie a uvedomova si svoj vz ah k okoliu“(Elektronický lexikón slovenského jazyka). Takéto definície nie sú ve mi nápomocné vzh adom k tomu, že vysvet ujú daný pojem ním samým. Mohla by som na tomto mieste dôjs k Descartovmu tvrdeniu o samozrejmosti významu slov, ktoré tak nepotrebuje vysvetlenie a logickými definíciami sa iba zatem uje.(PP, AT VIII-1 7-8). Ale vzh adom k tomu, že v Descartovej dobe kladenie pojmu „*scientia*“ do epistemológie je novinkou, je takýto záver neprijate ný. Zdá sa, že vedomie pre vysvetlenie myslenia toho ve a neozrejuje ani sú asnému ani súvekému ítate ovi.

¹⁵ René Descartes, *Principy filozofie*, str. 17, AT VIII-1 7.

„Jménem „myšlení“ chápu vše to, co se v nás v domých d je tak, že jsme si toho v domi. A tedy nejen chápání, cht ní a p edstavování, ale též smyslové vnímaní je zde totéž, co myšlení.“¹⁶

Descartes na tomto mieste explicitne stotožuje myslenie s vedomím a na rozdiel od *Meditácií* je vzh adom na štruktúru vety („ale též“) iba zmyslové vnímanie vy lenené ako netypickejší modus myslenia. Samotná definícia má pokračovanie, v ktorom Descartes ozrejmuje svoje tvrdenie:

„Nebo íkam-li: „já vidím“ nebo „já chodím, tedy jsem“, a toto chápu o vid ní nebo o ch zí, které jsou provád ny t lem, záv r není zcela jistý. [...] Ale je zcela jistý, pokud to chápu o samotném vjemu ili o v domí vid ní nebo ch ze, protože tehdy se to týká mysli, jež sama smyslov vnímá i myslí, že vidí nebo že chodí.“¹⁷

Myslím si, že jednotlivé módy sú radené k veci mysliacej na základe možnosti dôjdenia k pevnému nespochybnite nému základu, t.j. „*Cogito, ergo sum*“, o sa deje pri sebevz ahu mysle. Tento sebevz ah by mohol by ekvivalentom vedomia, ktoré slúži k založeniu rozdielu medzi tvrdením o vlastných vnútorných stavoch a výpovediach o vonkajšom svete. Pri vyššie uvedenej definícii je tak iba zmyslové vnímanie vy lenené oproti ostatným, pretože ak vypovedáme nie o o svojich predstavách je jasné, že takáto výpove nemôže by vyvrátená. Nemôžem sa mýli v tom, ak si iba predstavujem kentaura. Ale u výpovedí o zmyslom vnímaní sa asto stretávame s nepravdivými tvrdeniami. Môžem sa mýli v tom, že vidím, kentaura, ale už sa nemôžem mýli vo výpovedi: „Myslím si, že vidím kentaura.“ Takúto interpretáciu potvrdzuje aj alšia pasáž výskytu pojmu „vedomia“, ktorá pojednáva o spôsobe jasného poznania

---

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ Tamtiež, str. 18-19, AT VIII-1 7-8.

zmyslových vnemov.¹⁸ Descartes tvrdí, že zmyslové vnemy poznávame jasne a rozlíšene, nako ko sú obsiahnuté v našom vnímaní a nako ko sme si ich vedomí. Súdenie o vonkajších veciach, ktoré by mali mať zodpovedajúce vlastnosti ako dané zmyslové vnemy, má konfúzny a temný charakter. Ilovek tak súdi neoprávnene iba na základe zvyku.¹⁹

alší výskyt pojmu „vedomia“ nájdeme v druhej asti *Princípov filosofie*. Descartes pojednáva o spojení duše a tela:

*„Mysl si je v doma, že [bolesti a jiné smyslové vn my] nepocházejí z ní samé a že k ní nemohou náležet pouze proto, že je v cí myslící, ale jen proto, že je p ipojena k n jaké jiné v cí rozlehlé a pohyblivé“.*²⁰

Táto pasáž sa dá interpretovať tak, že myseľ je oboznámená, uvedomuje si, t.j. (v tomto prípade) má vedenie o tom, že bolesť a zmyslové vnemy sú výsledkom jednoty mysle a tela.

2.2. Predstavenie ortodoxného ítania z hľadiska niekto kých sú asných autorov pre ozrejenie pojmu „vedomia“ z filozofickej strany

Dieter Sturma vo svojej knihe *„Philosophie des Geistes“* síce nerieši problematiku možností interpretácie pojmu „cogitare“, ale vyjadruje sa k Descartovmu ponímaniu mysle a myslenia priamo ako k vedomiu i vedomým stavom. Upozorní by som chcela na nieko ko jeho téz. Sturma za ína s tvrdením o sebavedomí, ktoré informuje o štruktúre vedomia.²¹ Napriek tomu, že Descartes nepoužíva tento pojem, chce Sturma zastávať názor o zavedení systematického

---

¹⁸ René Descartes, *Principy filosofie*, str. 69, AT VIII-1 32-33.

¹⁹ Tamtiež, str. 77, AT VIII-1 36-37.

²⁰ Tamtiež, str. 85, AT VIII-1 41-42.

²¹ Dieter Sturma, *Philosophie des Geistes*, Reclam Verlag Leipzig, 2005, str. 48.

pojmu „sebavedomia“ spolu s Descartovou filozofiou.²² Mali by sme takto počítať s dvomi úrovňami vedomia. Sturma sám dodáva, že takéto ponímanie je zaťažené dvojitou reflexiou. Vedomie je jednak reflexívnym určením obsahov vzahujúcich sa k predmetom, ktorému sa pridáva ešte jedna reflexívna rovina, ak sa reflektuje toto vedomie samo. Manifestuje sa to vo vete: „Ja myslím“, ktorá má byť základom všetkých vedomých stavov.²³ Nepochybnosť cogito-argumentu Sturma interpretuje ako sebareferenčný postoj prvej osoby jednotného ísla vyjadrený vo vetách typu: „Myslím si, že ...“.²⁴ Základným rysom myslenia ako vedomia by tak mohla byť práve táto sebareferencia.

Roger Scruton vo svojej knihe „*Krátké dejiny novovekej filozofie*“ definuje myslenie u Descarta ako súhrn všetkých vedomých prejavov duševného života.²⁵ Vedomie následne definuje ako duševné stavy, ktoré sú také, aké sa mi zdajú byť a zdajú sa mi byť také, aké sú.²⁶ Poukazuje teda predovšetkým na subjektivitu myslenia a na nemožnosť dospenia k objektivite. Ak tvrdím: „Myslím si, že bude prša“, vyjadrujem sa primárne o svojom názore i vedomom stave, ktorý, o čom je podstatnejšie, nemôže byť vyvrátený a označený za nepravdivý.

Stanovisko Anscombeovej a Geacha ako aj Bernarda Williama a Anthonyho Kennyho spočíva v prekladaní a ponímaní latinského „*cogitare*“ v širšom zmysle ako je tomu u anglického „*think*“.²⁷ Pojem myslenia nestačí spájať iba s usudzovaním alebo poznávacím aktom, jeho zmysel je

---

²² Tamtiež, str. 48.

²³ Tamtiež, str. 49.

²⁴ Tamtiež, str. 52.

²⁵ Roger Scruton, *Krátké dejiny novovekej filozofie*, Barrister & Principal, Brno 1999, str. 41.

²⁶ Roger Scruton, *Krátké dejiny novovekej filozofie*, str. 42.

²⁷ E. Anscombe a P. Geach, *Descartes: Philosophical Writings*, str. xlv-xlviii; Bernard Williams, *Descartes: The Project of Pure Enquiry*, str. 78.; Anthony Kenny, *Descartes: A Study of his Philosophy*, Random House, London 1968, str. 76.

potrebné chápa ako akýko vek vedomý stav i vedomú aktivitu.²⁸ Podstatný argument Ascombovej a Geacha je založený na Descartovom tvrdení o nemožnosti mylného vnímania obsahov našej mysle a teda, ak neponímame všetky naše mentálne akty ako myšlienky, nemôžeme sa v tomto názore mýli.²⁹

2.3. Problémy ortodoxného ítania

Ortodoxné ítanie nesie so sebou viacero problémov a oberá *Meditácie* a niektoré ich asti o celistvos a komplexnos . Predovšetkým je zvláštne, že by Descartes zavádzal nový význam myslenia, ak pri svojom postupe vychádza z prirodzenosti a opiera sa o u.³⁰ Pri zistení toho, ím je Ja, sa nechce zaobera pojmami z prírodovedy, ale vychádza z toho, o nás napadne samo od seba.³¹ Musí predpoklada naše intuitívne poznanie pojmov ako napríklad vec, roz ahlos , myslenie,³² iná by sa nemohol vymani z neustáleho pochybovania.³³ V rámci jeho postupu by nedávalo ve ký zmysel definovanie nového pojmu, ktorý zrejmým nie je. Jeho základ musí by jasný a rozlíšený a teda musí vychádza od pre nás zrejmých pojmov. Myslenie, ktoré nás sprevádza každú sekundu, by malo by tým najzrejmjším. Námietkou by síce mohlo by Descartovo vlastné tvrdenie o mylnosti našich prirodzených poznatkov dôsledkom našej kone nosti³⁴ a teda následne nutnos ozrejmenia myslenia priradením nového významu, ale myslím si, že to by nemohlo nasta v prípade toho, o má by základom najpevnejšieho

---

²⁸ Bernard Williams, *Descartes: The Project of Pure Enquiry*, str. 78.

²⁹ ²⁹ E. Anscombe a P. Geach, *Descartes: Philosophical Writings*, str. xlv-xlviii.

³⁰ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 28, AT VII 26; str. 38-39, AT VII 38; str. 72, AT VII 80.

³¹ Tamtiež, str. 28, AT VII 26.

³² Tamtiež, str. 38, AT VII 38, str. 49, AT VII 51.

³³ Vz ah medzi nepochybnos ou a intuíciou je v modernom bádání problematickou témou, na ktorej rozpracovaní sa však práca nezacie uje.

³⁴ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 38, AT VII 38, str. 75, AT VII 83-84.

poznania a teda v prípade myslenia. Descartes musí po íta s našim prirodzeným chápaním pojmu myslenia.

alej, pri stotožnení myslenia s vedomím nedáva ve ký zmysel pasáž v *Druhej meditácii*, kde Descartes uvádza príklad s voskom a u mi pod dáždňikmi na poukázanie toho, že jasnejšie poznávame myse než oko vek iné.³⁵ K tejto pasáži sa zástancovia ortodoxného ítania v šinou stavajú ako ku zmene témy.³⁶ Proti ortodoxnému ítaniu jasne stojí tvrdenie, že ak z okna vidíme dáždňiky, *usudzujeme*, že sú pod nimi udia; nie je to tak, že by sme ich videli, aj ke sa to tak kvôli zvyku môže zda .³⁷ S vnímaním vosku je to takisto. Nejde o to, že by sme pasívne prijímali idey zo zmyslov, ktoré sa stávajú vedomými stavmi mysle a následne ho videli, ale „*jeho vnímání [...] [je] výhradn prohlížení si myslí*“.³⁸ V tejto pasáži chce Descartes poukáza na nový ráz zmyslového vnímania, ktoré so sebou nutne nesie myslenie, ale nie ako vedomé stavy, ale ako súdenie. Na konci druhej meditácie Descartes sám tvrdí: „*sama t lesa se vlastn nevnímají smysly nebo schopností p edstavovat si, ale výhradn chápvostí, [...] pouze na základ toho, že je chápeme*“.³⁹ Tento spôsob ítania sa budem však snaži v práci odôvodni neskôr, predovšetkým na základe lánku Jamesa Hilla. Ak by sa zmyslové vnímanie radilo k mysleniu iba na základe vedomia, príklad s voskom by ni neozrejmaval a jeho úloha by bola v rámci celistvosti textu nejasná.

Posledný dôvod spochybnenia ítania „*cogitare*“ ako vedomia vidím v Descartovom neustálom vračaní sa k snu.

---

³⁵ Tamtiež, str. 32-33, AT VII 31-32.

³⁶ James Hill, Co znamená v druhej meditaci „myslet“ („*cogitare*“)?, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005, str. 65-66.

³⁷ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 33, AT VII 32.

³⁸ Tamtiež, str. 32, AT VII 31.

³⁹ Tamtiež, str. 35, AT VII 34.

Po as celých *Meditácií* slúži sen ako podstatný prostriedok pochybovania a poukaz na možnosť mylnosti našej každodennosti. V prípade ponímania myslenia ako „by si vedomí“ by neexistoval rozdiel medzi snom a bdelym stavom, po as ktorého si nie o síce predstavujeme a môžeme vnímať obrazy dokonca pomocou dostatočne veľkej fantázie aj celistvé príbehy ako v sne, ale stále si uvedomujeme, že ide v prípade týchto predstáv iba o náš výtvor. Takýto prístup nie je prítomný v sne. Po as spánku aspoň niekedy pevne veríme, že všetko, čo vidíme a zakúšame, vidíme a zakúšame reálne. Po zobudení sa prinajmenšom v niektorých prípadoch nie o stane a automaticky vieme, že išlo iba o osi vybájené a nie o skutočnosť. Ako by nám mohlo myslenie ako vedomie spôsobiť takéto dva rozličné prístupy k obsahu našej mysle a nášho vnímania? Muselo by ísť buď o dva rozličné druhy vedomia alebo by odpoveďou mohla byť myšlienka vyššieho rádu.

čo sa týka prvej stratégie - rozličného spôsobu uvedomovania si svojich stavov po as bdenia a po as sna -, nemyslím si, že by mohol takýto prístup slúžiť ako vhodná varianta riešenia problému. Podľa Descarta totiž majú všetky naše myšlienky rovnakú formálnu realitu, t.j. nachádzajú sa v našej mysli na ten istý spôsob.⁴⁰

čo sa týka druhej stratégie, potrebovali by sme myšlienku X, aby sme si boli vedomí myšlienky Y. Pre uvedomenie si myšlienky X, potrebujeme opäť myšlienku Z atď. Myšlienka sa tak stane predmetom vedomia. Postulovali by sme teda niekoľko vrstiev vedomých stavov. Po as snenia by bola prítomná iba tá najzákladnejšia vrstva, následne po as bdenia by sa objavila nová vedomá vrstva základnej vrstvy vedomia, kedy by sme si neuvedomovali len

---

⁴⁰ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 40, AT VII 40, *Princípy filosofie*, str.

partikulárne zmyslové vnemy a ich prí iny, ale sen ako jednotnú predstavu, ktorej prí inu prisudzujeme duši.

Prístup myšlienok vyšších rádov je však tiež problematický, a to z dvoch h adísk. Po prvé, vedie k nekone nému regresu. Bude neustále potrebná vyššia myšlienka, aby sme si boli vedomí tej predchádzajúcej. Na druhej strane pri pripustení myšlienok vyššieho rádu by sen nepredstavoval argument na akékoľvek spochybnenie.⁴¹ Iba by si bol automaticky vedomí toho, že sníva a že ide iba o predstavivosť. To je však proti skúsenosti a samotnej Descartovej metóde.

o sa týka *Princípov filozofie*, síce Descartes definuje myslenie ako vedomie, ale takéto stanovisko sa zdá byť vzhľadom na iné pasáže značne problematické. Predovšetkým, o sa týka *Meditácií* je takéto ponímanie do veľkej miery neuspokojivé. Bolo by teda lepšie zvážiť iné interpretácie daných pasáží z *Princípov*, ktoré by boli viac v súlade s Descartovým dielom ako celkom, ako stotožňovať myslenie so (sú asným) pojmom vedomia, ktoré má krátku históriu a je ažko predstaviteľné, o máme pod ním vlastne rozumieť.

3. Možné alternatívy interpretácie Descartovho „cogitare“

Iné možnosti ítania Descartovho „cogitare“ by som chcela priblížiť prevažne z hľadiska článkov Petra Glombíka, Jamesa Hilla a Tomáša Marvana na túto tému. Nepôjde mi o to sledovať podrobne konkrétne argumenty i už pre vyvrátenie ortodoxného ítania (tie som sa snažila ukázať v predchádzajúcej kapitole) alebo pre podporu nových stanovísk, ale skôr o ich predstavenie a priblíženie.

---

⁴¹ J. Hill, Co znamená v druhej meditácii „mysleť“ („cogitare“)?, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 64.

Jednotlivé argumenty sa budem snažiť v priebehu celej práce postupne vyberať.

3.1. Dvojitý význam vedomia, nemožnosť redukcie myslenia na reflektované stavy

Petr Glombík vo svojom článku poukazuje na nepatrne málo množstvo výskytov pojmu „*conscientia*“ u Descarta. Väčšina z nich sa dá chápať tradičným významom tohto pojmu a teda ako svedomie, t.j. zdieľané vedomie; to, za čo nesieme zodpovednosť.⁴² Na definíciu myslenia z *Princípov filozofie*⁴³, kde Descartes definuje myslenie ako to, o čom sa v nás deje vedome, sa Glombík pozerá z hľadiska troch podstatných bodov⁴⁴:

1, Zmyslové vnímanie má u Descarta dva významy. Ide o telesný stav, t.j. podráždenie zmyslového orgánu a následne procesy v tele, a jednak o stav mysle, ktorý Descartes práve radí aj v *Meditáciach* k mysleniu.

2, Myšlienky sa nesmú chápať ako predmety vedomia. Takýto prístup zamedzuje problém nekonečného regresu vyšších rádov myšlienok. Takéto chápanie so sebou nesie definícia z *Druhých námietok*.⁴⁵

3, Použitím pojmu vedomia chce Descartes poukázať, že zmyslové vnímanie ponímané druhým spôsobom je významné práve tým, že sa dá zaradiť do inferenčných súvislostí.

---

⁴² Petr Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 41.

⁴³ René Descartes, *Principy filozofie, Principia philosophiae* : výbor doplnený dvoma Descartovými dopisami princeznej Alžbety Falcké, str. 17, AT VIII-1 7.

⁴⁴ P. Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 44.

⁴⁵ „Pod jméno myšlenka zahrnuji vše to, co v nás je tak, že jsme si toho bezprostředně v domí. Tak jsou myšlenkami všechny úkony v le, chápavosti, představitivosti i smysl. Doplnil jsem bezprostředně, abych vyloučil to, co z toho čího vyplývá <a závisí na nich> (např. dobrovolný pohyb má sice myšlenku jako princip, sám však myšlenkou není).“ René Descartes, *Meditace o první filozofii*, str. 138, AT VII 160.

o sa týka meditácií, Glombík zastáva názor, že „[m]yslet [...] vždy znamená soudit, tj. zaujímat postoj k chápanému obsahu“.⁴⁶ K tomuto záveru ho vedie rozbor vnímania (*perceptio*), ktoré Descartes radí k chápanosti a ponúka látku k súdu, a rozbor vôle, ktorá rozhoduje a zaujíma postoj. Obidve zložky sú nevyhnutné pre súdenie.

Pomocou Burmanových námietok a Descartových odpovedí na ne dochádza Glombík k záveru, že u Descartesa má „vedomie“ dva významy: myslenie samotné a reflexia myšlienky. Reflektovanie však nemusí nastáva stále, s čím sa stretávame napríklad pri sne. Význam myslenia nie je teda redukovaný iba na vedomé stavy ponímané v dnešnom zmysle. Descartovo použitie pojmu „*conscientia*“ vysvetľuje Glombík ako Descartovu snahu poukázať na nevyhnutnú súťas myslenia ako zaujímania postoja k chápanému obsahu.⁴⁷ Takéto ítanie by bolo v súlade s príkladom s voskom a nesie so sebou aj ozrejenie použitia pojmu „*conscientia*“ v kontexte myslenia.

3.2. Myslenie výhradne ako intelektuálny akt, ako súdenie

James Hill vo svojom článku zastáva stanovisko chápania „*cogitare*“ výhradne ako intelektuálneho aktu. Podľa Hilla Descartovi nejde o rozoberanie intenzie pojmu „*cogitare*“, ale extenzie. Podstatným argumentom pre takéto ítanie je pre Hilla Descartov dôraz na pracovanie s pojmami, ktoré chápeme prirodzene.⁴⁸ Opiera sa predovšetkým o *Druhú meditáciu* a výet módov myslenia, medzi ktoré je zaradené zmyslové vnímanie a predstavivosť. Dôvod tohto zaradenia medzi myslenie vidí Hill v Descartovej snahe poukázať na aktívnu zložku týchto inností oproti ich bežne vnímanej

⁴⁶ P. Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 47.

⁴⁷ P. Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 53.

⁴⁸ J. Hill, Co znamená v druhé meditaci „myslet“ („*cogitare*“)?, str. 65.

pasívnej zložke. Touto aktívnou zložkou je práve súdenie. V príklade s voskom a u mi pod dáždnikmi je dostatočné množstvo argumentov pre tento prístup.

Reflexia myšlienok je dodatkom, ktorý môže nastať, ale nemusí. Tento dodatok môže viesť k lepšiemu pochopeniu našich stavov mysle a jej procesov.⁴⁹ Človek si môže uvedomiť, že iba sníval, ale nie je to nutným predpokladom myslenia. Hill vo svojom druhom článku usudzuje, že pre Descarta sú všetky vedomé stavy módmi myslenia, ale výlučne na základe ich intelektuálnej povahy.⁵⁰

3.3. Myslenie zároveň ako vedomé stavy a súdenie

Tomáš Marvan vychádza pri svojej téze z Descartovej definície idey z *Odpovedí na Druhé námietky k Meditáciám* a opiera sa predovšetkým o idey poznatkov a cítenia. Descartes chápe ideu ako „*form[u] jakékoli myšlenky, jejímž bezprostředním vnímáním jsem si práv též myšlenky v domě*“.⁵¹ V tejto definícii poukazuje na možnosť obidvoch interpretácií, aj Hillovej aj ortodoxného chápania. Odvíja sa to od predporozumenia pojmu myšlienky. Buď budeme ideu považovať za obsah alebo ako propozitívnu myšlienku alebo ako formu vedomej prezentácie.⁵²

Marvan poukazuje na špecifikáciu vnemov bolesti a emócií založenej na tom, že idea je premiešaná s telom, ale stále sa javí v určitej forme mysli. Čo sa týka módov myslenia Marvan ukazuje na príklade poznatku bolesti jej tri stupne.⁵³ Prvý stupeň sa týka výhradne telesnosti a ide

---

⁴⁹ J. Hill, Co znamená v druhé meditaci „myslet“ („cogitare“)?, str. 64.

⁵⁰ James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpověď Tomášovi Marvanovi*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 64.

⁵¹ Tomáš Marvan, *Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 71.

⁵² Tamtéž, str. 72-73.

⁵³ T. Marvan, *Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta*, str. 73-75.

o zmyslové vnímanie iba v rámci tela a jeho interakcie s prostredím, na čo už poukázal Glombík. V druhom stupni dochádza k premiešaniu mysli a tela, ktorá vytvorí vedomé pocity a tretí stupeň sa týka samotného súdenia. Pomocou tohto rozlíšenia dochádza Marvan k záveru, že nie je vhodné redukovať myslenie isto na intelektuálny akt. Ten sa v druhom stupni vôbec nenachádza. Ku mysleniu patrí nutne vedomie, ale nemusí ísť o jeho aktualizovanú formu. Stačí ak myslenie môže byť vedomé a ni tomu nebráni.⁵⁴ Marvanovým záverom je teda ponímanie myslenia, od ktorého sa nedá oddeliť ani vedomie ani intelektuálny výkon. Medzi esenciálnymi rysmi myšlienok vidí Marvan okrem možnosti ich uvedomenia si i sebareflexie aj reprezentatívnu povahu.⁵⁵ Týka sa to myšlienok o bytí súdenia ako aj myšlienok i pocitov.

4. „Cogitare“ v Meditáciach

V tejto kapitole sa budem venovať selektívnemu rozboru *Meditácií* za účelom zasadenia do kontextu niekedy bodov a tém, ktorým sa budem venovať v práci neskôr a ktoré sú pre mňa kľúčové. Myslím si totiž, že práve *Meditácie* poskytujú dostatočne veľa podnetov na otázky, ktoré sú pri skúmaní významu „*cogitare*“ podstatné. Na základe týchto tém a otázok chcem konfrontovať ortodoxné stanovisko s inými interpretáciami možnosťami. Cieľom tejto analýzy by malo byť oboznámenie čitateľa s problematikou daných tém a s otázkami, ktoré so sebou nesú. Odpovediam a možným riešeniam sa budem venovať v neskorších kapitolách venovaných konkrétnym témam.

4.1. I. a II. Meditácia

Hlavnou témou *Prvej meditácie* je spochybnenie všetkých našich názorov a poznatkov. Jedným z ústredných argumentov

---

⁵⁴ Tamtiež, str. 79.

⁵⁵ Tamtiež, str. 81.

je nemožnosť rozlíšenia medzi snom a bdením. To, že málovek telo a zmyslovo vníma, nie je isté, pretože aj v sne sme rovnako presvedčení ako počas bdenia, že zmyslovo vnímame, aj keď tomu tak nie je.⁵⁶ Najzásadnejším na klame sna, keď sa v ňom nachádzame, je to, že si neuvedomujeme jeho príčinu, nie sme schopní reflexie našich vlastných procesov, t.j. sebareflexie.⁵⁷ Z bežnej skúsenosti môžeme usúdiť, že sebareflexia prebehne automaticky v prvých minútach prebudenia. Descartes síce považuje sebareflexiu za nespoľahlivú, pretože rozum nemá k dispozícii žiadne znaky pre rozlíšenie týchto dvoch stavov, a preto je pre ňo argument sna podstatný, ale môžeme sa pýtať, či má byť táto sebareflexia, ktorá je prítomná? Je samostatným módom myslenia alebo ju máme stotožniť pri ortodoxnom pýtaní s vedomím? Na konci *Prvej meditácie* Descartes píše o navyknutých názoroch, ktorým nesmie veriť a ktoré prichádzajú takmer jemu navzdory.⁵⁸ Sú tieto navyknuté názory niečím mimo vedomia? Alebo ide opäť skôr o to, že nie sme schopní ich dostatočnej reflexie? Môže Descartes pripúšťať nevedomé myšlienky? Niekoľkokrát v *Meditáciach* píše o obrátení pohľadu mysle na jej obsahy, o tom, že chápe, že pochybuje, tieto vyjadrenia by podporovali poukaz na sebareflexiu mysle.⁵⁹ Odpovede na tieto otázky môžu priniesť ostatné Descartove diela, ku ktorým sa dostanem v práci neskôr.

---

⁵⁶ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 24, AT VII 19.

⁵⁷ Pojem sebareflexie by som použila pri Descartových formuláciách typu: „nahlížim o ňom sám svojou mysľou“ (AT VII 36), „chápem, že pochybujem“ (AT VII 45), „zamyslím-li sa nad sebou pohľadom mysli“ (AT VII 51), „[o]brátil pohľad svojou mysľou“ (AT VII 64). Na tomto mieste ponímam daný pojem predovšetkým ako reflektovanie i vzťahovanie sa k stavom našej mysle, kedy im prisudzujem príčinu a vykonávam tak určitú interpretáciu. Toto stanovisko sa budem snažiť bližšie ozrejmiť v priebehu práce.

⁵⁸ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 26, AT VII 22.

⁵⁹ K týmto otázkam sa vrátim v práci neskôr v kapitolách venovaných konkrétnym témam. Na tomto mieste sa chcem predovšetkým opierať iba o *Meditácie* a postupne poukazovať na problematiku miest a pasáže, ktoré poskytujú nové otázky a problémy v rámci danej témy.

Druhá Meditácia je pre moju tému jednou z najústrednejších, pretože primárne rieši ľudskú myseľ a stotožňuje ju s tým, čo je pre nás najzreteľnejšie a mimo akúkoľvek možnosť spochybnenia. Z dôrazu by som chcela to, že Descartes rieši otázku po podstate myslenia na základe predchádzajúcej a základnejšej otázky „*ím som ja?*“. Jeho odpoveďou je, že som vec myslíaca. V texte alej prichádza už niekoľkokrát spomínaný výet módov myslenia. Stojí za upozornenie, že nejde primárne o ozrejmienie toho, *ím je myslenie*, ale toho, *ím som Ja*, *ím je vec myslíaca*. Naskytá sa tak otázka toho, či je možné stotožniť Ja s vecou myslíacou a následne vec myslíacu s konkrétnymi procesmi našej mysle alebo či sa má ponímať Ja skôr ako subjekt týchto procesov.

Až do Šiestej meditácie poníma Descartes zmyslové vnímanie ako v sne. „*Avšak jist mi pripadá, že vidím, slyším a ohívam se [...] práv to se u mne nazývá smyslov vnímat, takže to takto precízn vzato není nic jiného než myslet.*“⁶⁰ Zmyslové vnímanie sa tu berie ako inos precízne abstrahovaná od tela, ešte nevieme, či telo existuje. Je však nepopierateľné, že naša myseľ zaobchádza s predstavami a vníma ich jednak ako vytvorené zo seba a jednak ako pasívne prijaté. Ich skutočná príčina je na tomto mieste zatiaľ irelevantná.

O pár riadkov alej prichádza príklad s voskom. Descartes poukáže na premenlivosť telesných vecí, ktoré sú (ako keby) príčinou našich predstáv, a teda pri ich vnímaní neexistuje nič pevné a stále, čo by sme mohli zachytiť zmyslami či predstavivosťou. Vosk môže mať nespočetné množstvo tvarov. Jeho chuť, vôňa a konzistencia je rovnako premenlivá. Myslím si podobne ako Hill, že Descartovým záverom je to, že nejde o pasívne zmyslové vnímanie vosku

---

⁶⁰ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 31, AT VII 29.

prijatím jeho foriem, t.j. tvaru, farby, chute, vône skrz zmysly, ale nutne sa na tomto vnímaní podie a aktívne myse , ktorá usudzuje a jej úsudky môžu by bu zmiešané a nedokonalé alebo jasné a rozlíšené.⁶¹ „Takže to, o em jsem mínil, že to vidím o ima, uchopuji výhradn schopností soudit, která je v mé mysli“.⁶² Zdôrazni by som chcela to, že Descartes nechce na tomto mieste tvrdi , že zmyslové vnímanie sa vyzna uje výhradne súdením a že by chcel poprie podiel tela. V tomto bode *Meditácií* Descartes ešte len dospieva k istým a nespochybnite ným poznatkom. Súdenie je pre zmyslové vnímanie tým, o je nespochybnite né, ale to neznamená vylú enie jeho ostatných aspektov, ku ktorým sa dostane Descartes v *Šiestej meditácii*.

4.2. III. Meditácia

Pre moju prácu je dôležité Descartovo rozdelenie myšlienok z *Tretej meditácie*. Uvádza ich tri druhy: idey⁶³, t.j. predstavy vecí, chcenie alebo stavy a súdy. Posledné dva druhy sa na rozdiel od prvého vyzna ujú tým, že nie len postihujú subjekt svojej myšlienky ale pridávajú nie o navyše.⁶⁴ o je toto „navyše“?

V tejto meditácií sa nachádza jediný výskyt pojmu vedomia. „[K]dyž nyní pojednávám jen precizn o té mé ásti, která je myslící v cí, pak kdyby ve mn n jaká taková síla byla, byl bych si jí bezpochyby v dom“.⁶⁵ Táto citácia sa nachádza v kontexte h adania možnosti sily, ktorá by v ase zachovávala identitu loveka. Uvedeným citátom Descartes odmieta možnos pôvodu sily z neho

---

⁶¹ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 32, AT VII 31.

⁶² René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 33, AT VII 32.

⁶³ Oproti *Odpovediam na Druhé námietky k Meditáciám*, na ktoré sa odvolával Marvan, na tomto mieste Descartes hovorí o ideách ako o predstavách vecí. To má by ich najvlastnejším významom. Pomenovanie emócií i po itkov sa tak zdá by len odvodené.

⁶⁴ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 37, AT VII 37.

⁶⁵ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 48, AT VII 49.

samého. Zvlášťne je, že Descartes píše o vedomí nie myšlienky alebo nejakej schopnosti, ale sily, ktorá je predsa fyzikálnym pojmom.

Koniec *Tretej meditácie* by mohol ponúknuť rozriešenie prirodzenosti sna. Descartes tvrdí: „*tuto podobu, v níž je obsažena idea Boha, vnímám toutéž schopnosťí, kterou vnímám i sám sebe, to jest zam ím-li na sebe pohled mysli*“.⁶⁶ Po asnenia nie je možná sebareflexia. Myse nie je schopná zamerať sa na seba a tak posúdiť svoje procesy a následne prísť na príčiny týchto procesov. Zdá sa, že sebareflexia je samostatný výkon mysle, ktorý nie je prítomný neustále. Je iba jednou zo schopností mysle.

4.3. IV. a V. Meditácia

V *Štvrtej meditácii* sa rozoberá schopnosť súdenia, ako výsledok spolupôsobenia chápatosti a rozhodovania, t.j. vôle, ktorá je v nás ako jediná dokonalá. Spodíva v slobodnom postoji k obsahom predložených chápatostí. Tieto pasáže podporujú Glombíkovu stanovisko.

Na piatej meditácii považujem za obzvlášť pozoruhodné jej záverečné tvrdenie:

„*Co tedy íci? Že možná [...] sním a že vše, co nyní myslím, není pravdivější než to, co napadá spícího? Dokonce ani to nic nemní: je-li mé chápatosti něco z ejmé, je to jist naprosto pravdivé, i kdybych snil.*“⁶⁷

Z predchádzajúceho Descartovho postupu argumentácie a charakteru metódy uvažovania sa mi na tomto mieste ponúka otázka, či je skrz našu prirodzenosť možné, aby sme mohli po asnení usudzovať a ak áno, či môže byť v sne toto súdenie pravdivé. Myslím si, že nie je úplne nemysliteľné

---

⁶⁶ Tamtiež, str. 50, AT VII 51.

⁶⁷ Tamtiež, str. 65, AT VII 70-71.

v sne spochyb ova matematické pravdy a ma sen, ktorý by sa vyzna oval predovšetkým iracionalitou. Z tohto stanoviska vidím možný problém Hillovho ítania „cogitare“ ako súdenia. Je spochybnite né, i v každom prípade snenia prebieha súdenie. V sne asto neuvažujeme nad tým, kto odkia prišiel, ako sa celý „príbeh“ za al at . Po as spánku robíme iracionálne rozhodnutia, ak je vôbec možné pri nejakých konkrétnych snoch o rozhodnutiach hovorí . Sen je úplne špecifickým stavom mysle, preto je takým dôležitým Descartovým argumentom. Myslím si, že predovšetkým na om sa ukazuje, ktoré zložky myslenia sú esenciálne, t.j. nepostrádate né. Ak si má intelektualistické stanovisko podrža platnos , aké súdenie môžeme nájs aj v tých najiracionálnejších prípadoch snov?

Musím podotknú , že argument sna na tomto mieste však nemôže spochybni prechádzajúce Descartove závery, pretože vychádza zo stanoviska, že keby náš bdely stav, po as ktorého môžeme jasne a rozlíšene chápa , bol predsa len snom, naše poznatky by ostávali pravdivé.

4.4. VI. Meditácia

Descartes podáva na za iatku *Šiestej meditácie* vysvetlenie rozdielu medzi predstavivos ou a chápravos ou. Tento rozdiel zakladá obohatenie predstavivosti o zaostrenie ducha na teleso, na tvar.⁶⁸ Chápravos takýto aspekt postráda.

„[T]akže se tento modus myšlení od istého chápání liší jen v tom, že když mysl chápe, obrací se jaksi k sob samé a ohlíží se na n kterou z idejí, které jsou v ní, když si však p edstavuje, obrací se k t lu a nahlíží v n m n co shodného s idejí, kterou chápala nebo vnímala smysly.“⁶⁹

---

⁶⁸ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 66, AT VII 72-73.

⁶⁹ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 67, AT VII 73.

Toto tvrdenie pod a môjho názoru potvrdzuje Hillovu interpretáciu zmyslového vnímania a predstavivosti, ktoré poníma ako myslenie, t.j. súdenie, ím som sa zoberala pri výklade *Druhej Meditácie* pri príklade s voskom. Predstavivos by bola tým istým ako chápanos , ak by nemala navyše aspekt obracania sa k telesnosti.

V aka rozpoznaníu istoty existencie Boha ako ru ite a pravdivosti dochádza Descartes k tvrdeniu, že na prirodzenosti musí by vždy nie o pravdy. Všeobecnou prirodzenos ou, od ktorej máme svoju vlastnú špecifickú prirodzenos , totižto chápe samotného Boha.⁷⁰ Tento záver opä vedie k ponímaníu myslenia intuitívnym spôsobom a teda jeho bežným chápaním bez zavedenia technického významu. Pretože, ak by chcel Descartes ozrejmová , ím je jeho najpevnejší základ a teda to, o je vždy pravdivé, ako sám tvrdí v *Princípoch*, logické definície by viedli iba k zatemneníu⁷¹ a teda daný pevný základ by sa zrútil. Zavádzanie nového pojmu, s ktorým musí by spojená definícia, by tomuto ú elu už vôbec nevyhovoval. Descartes síce prirodzené poznatky neprijíma nekriticky, to potvrdzuje aj tvrdenie, že je na nich *nie o pravdy*. Až postupnou analýzou môžeme dôjs k pravde, t.j. k tomu, o vnímame jasne a rozlíšene. Ale takúto analýzu nemusíme robi v prípade myslenia, pretože ono je tým jasne a rozlíšene chápaným. Mohli by sme namieta , že jasne a rozlíšene chápeme celú propozíciu „*Cogito, sum*“, ale ak by sme nemali jasný a rozlíšený pojem „*cogita*“ ako by mohla by daná propozícia jasná a rozlíšená? Myslenie tak patrí k prirodzene ponímaným pojmom a práve v aka tomu pod a môjho názoru, môže slúžiť „*Cogito, sum*“⁷² ako vymanenie sa z pochybností. Descartes sám v *Shrnutí šesti následujících*

---

⁷⁰ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 72, AT VII 80.

⁷¹ R. Descartes, *Princípy filosofie*, str. 19, AT VIII 7-8.

⁷² René Descartes, *Meditace k první filosofii*, str. 28, AT VII 25.

meditací tvrdí: „[...]nejsou tak pevné ani tak z etelne [úsudky o existenci materiálních v cí] jako ty, jimiž docházíme k poznání naší mysli a Boha: Toto jsou tedy ze všeho nejjistější a nejzřejší úsudky, které lze lidským nadáním poznat.“⁷³ Okrem toho vyššie citovaný výrok o prirodzenosti by mohol podporovať Descartovo tvrdenie o prepletení mysle a tela, ktorého sa nechce vzdať a ktoré je v rámci jeho filozofie temným miestom. Je prirodzené vnímať svoju myseľ ako rozlíšenú od svojho tela, ale zároveň ako s ním bezprostredne spojenú. Z každodennej skúsenosti by sme pravdepodobne nedospeli ani k žiadnej forme redukcionizmu, ani k ponímaniu tela ako lodi, na ktorej sme iba lodníkom.⁷⁴ Ak Boh neklame, nie je žiaden dôvod, prečo by nás mal klamať v takomto zásadnom a každodenne prirodzenom vnímaní.

V *Šiestej meditácii* dospieva Descartes k poznaniu, že Ja ako ja celý je zloženinou tela a mysle. Okrem toho sa vyjadruje aj k ľudskej prirodzenosti, nakoľko je tým, čo je od Boha. Tvrdí, že tento súbor obsahuje všetko, čo patrí iba k mysli, iba k telu, ale že na tomto mieste pojedná práve o tom, čo nám dal Boh ako zloženým z tela a mysle. Descartes má na mysli zmyslové vnemy bolesti, pôžitku atď. Má by táto tretia prirodzenosť? Je Descartov výklad o výhradne dvoch na seba neprevoditeľných substanciach, t.j. telesnej a myslivej, zlučiteľný s týmto miestom? Má by tejto tretej prirodzenosti, ku ktorej Descartes radí istý druh zmyslového vnímania, priradená esenciálna vlastnosť myslenia?

V texte alej by bola táto možnosť vylúčená, ak by bolo myslenie ponímané ako súdenie: „není zjavné, že by nás také učilo nič na základ čoho smyslových vjem jakékoli

---

⁷³ Tamtiež, str. 21, AT VII 16.

⁷⁴ Tamtiež, str. 73, AT VII 81.

záv ry o vn nás ležících v cech bez p edchozího vyšet ení chápavostí, pon vadž pravdivé v d ní o nich podle všeho pat í jen k mysli, nikoli ke složení".⁷⁵

Na konci *Meditácií* Descartes rozlúšti problematiku sna. Sen musíme rozlíši od bdélého stavu na základe toho, že po as snenia lovek nespája a nezara uje svoje zážitky i vnemy do kontextu, do svojho komplexného predchádzajúceho života.⁷⁶

5. Zmyslové vnímanie a emócie

Cie om tejto kapitoly by mala by konfrontácia s otázkou, pre o a na základe oho radí Descartes k módom myslenia aj zmyslové vnímanie a emócie. Postupne sa budem snaži poukáza na výhody a nevýhody jednotlivých už predstavených stanovísk a predovšetkým na dôvody pre spochybnenie ortodoxného ítania. Takýto postup by mal poskytnú priestor pre otázky, ktoré sú pre zodpovedanie otázky po podstate myslenia, významné.

Ako Descartes charakterizuje zmyslové vnímanie? Jeho postoj v *Meditáciach* som sa už snažila priblíži . V diele „*Vášne duše*“ podrobne popisuje procesy zmyslového vnímania a pocitov. Podstatné je jeho stanovisko ku telu ako ku stroji, kedy telesný pohyb je záležitos ou tela a nie duše.⁷⁷

Zmyslové vnímanie by som najskôr charakterizovala dvojím spôsobom pod a podielu innosti tela alebo duše. Za nem telom.

Descartes tvrdí, že každý pohyb ako aj zmyslové vnímanie závisí od nervov, v ktorých sa pohybujú hybní

---

⁷⁵ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 74, AT VII 82-83.

⁷⁶ Tamtiež, str. 79, AT VII 89-90.

⁷⁷ R. Descartes, *Vášn duše*, Mladá Fronta, Praha 2002, str. 33.

duchovia.⁷⁸ Títo hybní duchovia sú telesným princípom pohybu, aj ke ich pomenovanie môže zvädza k mienke, že ide o duševnú zložku, nie je tomu tak. Hybní duchovia sú výlu ne jemného telesného charakteru.⁷⁹ Vnímanie ur itého predmetu na rovine telesnosti spo íva v pohyboch. Jednak ide o pohyby vyvolané v danom zmyslovom orgáne, tie ale potom rozhýbu nervy v mozgu. Tento pohyb alebo pohyby v mozgu môžu ma za následok vypudenie duchov do svalov a následne ur itú telesnú reakciu na podnet, ktorá je bez akéhoko vek vplyvu duše. Mohli by sme tu zaradi napríklad reflexívne úkony, ako uvádza sám Descartes príklad s rýchlym pohybom cudzej ruky pred našimi o ami, ktorý nás automaticky dovedie k zavretiu o í.⁸⁰ Práve na tejto rovine funguje život zvierat a ich „zmyslové vnímanie“.⁸¹ Nie je potrebné zavádza vplyv duše na to, aby zvieratá mohli reagova na podnety.⁸² Descartes si posta í s mechanizmom nervy - mozog - hybní duchovia - svaly. Ur itý druh podnetu vyvolá konkrétny druh pohybu v mozgu a ten následne špecifickým a zodpovedajúcim spôsobom rozhýbe duchov, ktorí vykonajú daný úkon.

Descartes rozlišuje dve funkcie duše: jej úmysly a jej afekty.⁸³ Obe funkcie sú zaradené pod myšlienky. Pri tomto rozlíšení je dobré ma na pamäti, že ide o rozdelenie v rámci kontextu toho, akú úlohu má duša vzh adom na telo. Nemyslím si, že by šlo o fixné rozdelenie. *Meditácie* nám poskytujú rozmanitejšie rozlíšenie mohutností duše

---

⁷⁸ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 35-36.

⁷⁹ *Tamtiež*, str. 36-37.

⁸⁰ *Tamtiež*, str. 40-41.

⁸¹ Zvieratá nemusia ma dušu na to, aby vykonávali pohyb, aby žili. Ak Descartes radí k mysleniu zmyslové vnímanie, znamená to teda, že môžeme spochybni , i zvieratá zmyslovo vnímajú? Na zmyslovom vnímaní sa rozhodne podie a telesná zložka, ktorá podnecuje dušu. U zvierat len jednoducho toto podnietenie na rovine duše chýba a je teda korektnejšie u nich hovori iba o telesných zmenách.

⁸² R. Descartes, *Vášn duše*, str. 43.

⁸³ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 43-44.

a nemyslím si, že by bolo prínosné zara ova jej módy práve do jednej z týchto dvoch funkcií.

Úmysly sú jednoducho charakterizované tým, že pochádzajú priamo od duše. Descartes následne v texte postupne rozpracováva podrobnejšie delenie funkcií duše. Vo né úmysly, ktoré majú za prí inu vô u, sa delia podľa predmetu ich zamerania: bu sa obraciame k duši samotnej i k nehmotným predmetom alebo k nášmu telu, o má za následok telesný úkon.⁸⁴ Stále platí, že sa jedná o myšlienky. Na základe *Meditácií* usudzujem, že ich rozlíšenie spo íva práve v ich predmetnej realite, po formálnej stránke sú na tej istej rovine. Myslím si, že môžeme toto obracanie sa duše poníma ako reflexívny úkon. Myse má možnos vz ahova sa a) k vlastným obsahom, a teda by sa jednalo o sebareflexiu, b) k stavom tela, pretože je s ním prepletená.

Pri rozdelení našich vnemov opä do dvoch skupín a opä podľa ich predmetu, ktorý je bu nehmotný alebo telesný, sa Descartes stretáva s ažkos ami rozlíšenia medzi pasivitou a aktivitou duše. Medzi naše vnemy patrí vnímanie našich predstáv, úmyslov a iných myšlienok na nich závislých. Ako tvrdí Descartes: „*nebo bychom zajisté nedokázali chtít n jakou v c a nezaznamenat p itom, že ji chceme.*“⁸⁵ Tu sa naskytá problém, pretože duša je z h adiska zaznamenávania aktívna, ale to, o je zaznamenané je pasívne, avšak patrí to rovnako k duši. Duša je teda v tomto prípade pasívna a aktívna zároveň. Descartes nerieši túto problematiku, vyjadruje sa iba k obtiažnosti pomenovania vnímania svojej duševnej innosti. Dochádza k záveru, že ide o aktivitu mysle a nie o jej afekt, pretože pomenovanie sa riadi podľa vznešenejšieho predmetu, ím je práve aktivita.⁸⁶ Na tomto

---

⁸⁴ Tamtiež, str. 44.

⁸⁵ Tamtiež, str. 44.

⁸⁶ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 44-45.

mieste by som sa vo výklade „Vášne duše“ zastavila a sústredila sa práve na to, ako je možné, že je duša zároveň aktívna a pasívna a predovšetkým na to, do akej miery to pomôže pri objasnení podstaty myslenia a aký pohľad ponúkajú predstavené možnosti interpretácie „*cogita*“ na tieto dva druhy myšlienok.

Descartov popis vyzerá stručne nasledovne: máme myšlienku X, to by bol napríklad konkrétny úmysel alebo predstava, a myšlienku Y, ktorá by sa vzťahovala na zaznamenanie myšlienky X. Ak by bolo myslenie ponímané ako by si priamo vedomý, nedávalo by veľký zmysel postulovanie dodatočnej myšlienky Y, aby sme zaznamenali myšlienku X. Ak nie o chcenie a chcenie patrí k mysleniu, ktoré je stotožnené s vedomím, je úplne zbytočné pridávať ďalšiu myšlienku na vnímanie tej predchádzajúcej. Ak nie o chcem, toto chcenie by už malo automaticky so sebou niesť vnímanie chcenia. Descartes tu však explicitne poukazuje na rozdiel. Myslím si, že nemôžeme ani povedať ako Marvan,⁸⁷ že uvedomenie je iba dodatočným aktom, ktorý môže nastať a nemusí, pretože Descartes na tomto mieste jasne tvrdí, že je nemožné nie o chcieť a nevedieť o tom. Tieto dva akty duše sú rozličné, ale prebiehajú nevyhnutne paralelne. To by koniec koncov súhlasilo s Marvanovým postojom „myšlienky vyššieho rádu“, ale nie s tvrdením o jeho potencialite.

Dané tvrdenie môžeme interpretovať aj iným spôsobom bez toho, aby sme zavádzali dve myšlienky. Vedomie chcenia by bolo nutným predpokladom toho, aby sme o chcení mohli vôbec hovoriť. Vedomie by bolo tak konštitutívnym prvkom pre chcenie vôbec. Jediné, čo ostáva vysvetliť je, čím má byť toto vedomie. Prejdeme k ďalšiemu deleniu pre poskytnutie

---

⁸⁷ Tomáš Marvan, Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 79.

priestoru na rozvinutie problematiky a na konfrontáciu s danými stanoviskami.

Medzi myšlienky, ktoré sú aktívne a pasívne zároveň, radí Descartes predstavovanie si vybájených, nereálnych vecí a predmetov postihnutých výlučne intelektom, ako napr. vnemy o vlastnej povahe.⁸⁸ Tieto myšlienky „závisejí p edevším na v li, která je p í inou toho, že je duše zpozoruje.“⁸⁹ Vô a je tou, ktorá obracia svoju pozornosť na inosť duše. Toto obracanie pozornosti, ktoré chápem ako sebareflexívny a sebazpoznávací akt, nemusí byť základným atribútom myslenia, práve naopak malo by ís o špecifický charakter vôle. Napríklad obrazivosť môže ponúkať materiál, ale nie je tým, o obracia svoju pozornosť na tieto obsahy. Je to už absolútne vylúčené v prípade vnemov o vlastnej povahe, ktoré nie sú postihnuté obrazivosťou vôbec,⁹⁰ o je plne v zhode s tvrdením v *Druhej Meditácii*.⁹¹

Druhým druhom vnemov sú tie, ktoré pochádzajú a sú zapríčinené výlučne od tela, naša vôľa sa na ich vzniku nijako nepodiea.⁹² Patria tu vnemy zo zmyslových orgánov, ale aj ilúzie a sny, ktoré nemá jasnú príčinu. Vznikajú kvôli náhodným pohybom duchov.⁹³ Tieto vnemy sú už afektmi duše. Descartes jasne tvrdí, že vnemy zo zmyslového vnímania nepochádzajú od duše. Zdá sa, že ich iba pasívne prijíma, o by zodpovedalo jednoducho tomu, že sme si vedomí našich vnemov bez toho, aby sme do nich zasahovali a utvárali ich intelektuálnou aktivitou. Tá by bola iba jedným z módov myslenia, ktoré pristupuje k našim vedomým stavom ako základným kameňom našej mysle. Mala by byť teda táto Descartová koncepcia ponímaná ako potvrdenie

---

⁸⁸ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 45.

⁸⁹ Tamtiež.

⁹⁰ Tamtiež.

⁹¹ R. Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 30, AT VII 28.

⁹² R. Descartes, *Vášn duše*, str. 45.

⁹³ Tamtiež, 45-46.

ortodoxného ítania? Myslím si, že sa naskytá aj iná možnosť výkladu daných pasáží. K tomu mi však pomôžu ďalšie pasáže v texte.

Tieto vnemy, ktoré sú ponímané ako afekty v najobecnejšom zmysle, Descartes rozlišuje do 3 tried a opäť na základe ich predmetu. Jedná sa o vnemy, ktoré buď vzťahujeme k vonkajším predmetom alebo k telu alebo o je najzaujímavejšie k duši samotnej.⁹⁴

Myslím si, že základom pre spochybnenie ortodoxného ítania týchto pasáží je zohľadnenie dvoch rovín, ktoré Descartes pri výklade používa. Ako som už vyššie písala, je rozdiel medzi pomenovaním mechanizmu a príčin vznikania vnemov a medzi vnemom, ktorý už máme fenomenálne v mysli. Na tieto dva druhy upozorňuje aj Glombíček⁹⁵ a výstižne charakterizuje druhú rovinu zmyslového vnímania ako: „*zaujímání postojů k pojmům artikulovanému obsahu, formulovanému u příležitosti těchto stimulů.*“⁹⁶ Vnem na prvej úrovni je len popisom pohybov a zmien v našom tele. Myslím si, že vnem tak ako ho vnímame a máme v mysli necharakterizuje to, že sme si ho vedomí. Ak nie o vnímaní, je v mojom vneme už zahrnutá mienka o príčine tohto vnemu. Nemôžem mať vnem bez toho, aby som ho priradila k nejakej externej veci alebo k sebe samotnej. Prirodzene ho vzťahujem k niečomu ako ku jeho príčine. Takýto prístup nevysvetľuje pasívne vedomie si niečoho. Práve tento aspekt vzťahovania svojich vnemov k niečomu je neodstrániteľný. Toto vzťahovanie môže byť ponímané ako intelektuálna aktivita, ako to chápe Hill.⁹⁷ Zmyslové vnímanie v sebe už obsahuje súdenie o predmete obsahu daného vnemu. Potvrdzuje to aj Descartovo tvrdenie: „[...] dávají duši dva odlišné

---

⁹⁴ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 46.

⁹⁵ P. Glombíček, *Ke vzťahu v domě a myšlení u Descarta*, str. 43.

⁹⁶ Tamtiež, str. 53.

⁹⁷ James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpověď Tomášovi Marvanovi*, str. 88, 90-91.

pocity, které natolik p i ítáme subjekt m, jež považujeme za jejich p í iny, že si myslíme, že vidíme samotnou pochode a slyšíme zvon, a ne že pouze vnímáme pohyby, které od nich p icházejí."⁹⁸ Táto pasáž celkom jasne ukazuje rozdiel medzi vnemom na úrovni telesnosti a teda na úrovni iba pohybov v zmyslových orgánoch, nervoch a následne v mozgu a medzi vnímaním duše, ktoré Descartes popisuje ako „myslíme si, že vidíme samotnú pochode “. Toto myslenie už obsahuje súd o subjekte našich vnemov ako o ich prí ine. Práve na základe takto po atého myslenia môžeme hovori o zmyslovom vnímaní ako jeho móde. Podobne tomu bolo aj v *Druhej Meditácii* v príklade s voskom a u mi pod dáždňikmi.

Situáciu skomplikujú *Odpov di na Šesté námítky*, kde Descartes rozlišuje až tri stupne zmyslového vnímania.⁹⁹ Prvý stupe je plne v zhode s vyššie vylí eným výmerom. Druhý stupe spo íva v odzrkadlení telesného stavu do duše, ide o vnemy bolesti, hladu, chute, zvuku, tepla, at .¹⁰⁰ Tretí stupe sa vyzna uje spolupôsobením chápvosti do zmyslového vnímania. Jedná sa o súdy, ktoré iníme na základe vnemov. Napríklad skrz vnem farby usudzujem o polohe, rozmere a tvare daného predmetu.¹⁰¹ Takéto súdy sa v nás môžu dia automaticky, pretože sú výsledkom zvyku nadobudnutého od detstva.¹⁰² Pokia pamä siaha, vnímame predmety súvisle ako celky v rámci ur itého kontextu. Nevnímame separovane farbu bez tvaru alebo predmet bez polohy. Na základe tohto môžu by naše vnemy zasadené do inferen ných súvislostí, na o poukazuje Glombí ek.¹⁰³

---

⁹⁸ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 47.

⁹⁹ R. Descartes, *Meditace*, str. 340, AT VII 437.

¹⁰⁰ Tamtiež, str. 340, AT VII 437.

¹⁰¹ Tamtiež, str. 340-34., AT VII 437-438.

¹⁰² Tamtiež, str. 341-342, AT VII 438-439.

¹⁰³ P. Glombí ek, *Ke vzťahu v domí a myšlení u Descarta*, str. 44.

Na nasledujúcej pasáži sa celkom dobre ukáže problém pri zahrnutí súdenia do zmyslového vnímania: „A tak, íkali se, že h l se ve vod kv li lomu sv tla jeví zlomená, je to totéž, jako kdyby se eklo: jeví se nám tak, že by dít soudilo, že je zlomená“¹⁰⁴ a o pár riadkov alej: „nebo když podle hmatu usoudíme, že je h l rovná (a to tím zp sobem souzení, jemuž jsme uvykli od d tství a jemuž se íkává smyslov vnímání), ale je navíc zapot ebí mít n jaký úsudek, jenž nás pou í, že v této v ci je t eba spíše v it soudu podle hmatu než podle zraku.“¹⁰⁵ Descartes používa zmyslové vnímanie ako komplex prvého a druhého stup a s navyknutými „nevedomými“ habituálnymi súdmi, ktoré sme nadobudli v priebehu života.¹⁰⁶ Z textu však nie je jasné, o by malo by skuto ne zmyslovým vnímaním. Iba prvý a druhý stupe ? Ak áno, nemohli by sme tvrdi , že zmyslové vnímanie ponímané ako myslenie je myslením na základe súdenia. Ak by mal by tretí stupe zmyslového vnímania, ktorý je takto pomenovaný iba na základe zvyku,¹⁰⁷ výlu ne innos ou chápvosti, zmyslové vnímanie by bolo myslením v aka inému charakteristickému rysu, ím by sa otváral priestor pre oprávnenos ortodoxného ítania, na o upozor uje aj Tomáš Marvan.¹⁰⁸ Druhý stupe by bol charakteristický jednoducho vedomím. Chcela by som ešte podotknú , že Descartes na tomto mieste textu upozor uje na prí inu tohto stup a zmyslového vnímania, ktorou je prepletenie duše a tela. V Šiestej meditácií stojí, že súdenie o prí ine vnemov a možnos pravdivého poznatku patrí k mysli a nie k zloženiu mysle a tela.¹⁰⁹ Otvára sa otázka, i je možné zmyslovo vníma a nesúdi pri tom. James Hill aj Tomáš Marvan integrujú do zmyslového vnímania

¹⁰⁴ R. Descartes, Meditace o první filosofii, str. 341, AT VII 438-439.

¹⁰⁵ René Descartes, Meditace o první filosofii, str. 341, AT VII 439.

¹⁰⁶ T. Marvan, Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta, str. 77.

¹⁰⁷ R. Descartes, Meditace, AT VII 438.

¹⁰⁸ T. Marvan, Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta, str. 74-76.

¹⁰⁹ R. Descartes, Meditace o první filosofii, str. 74, AT VII 82-83.

súdenie.¹¹⁰ Takýto postup je však problematický vzhľadom na pasáž z *Princípov*, kde Descartes radí zmyslové vnímanie ku innosti chápanosti.¹¹¹ Súd je však až výsledkom spolupôsobenia chápanosti a vôle a z *Meditácií* sa zdá, že aktom súdenia je skôr vôľa a ako chápanosť.¹¹² Chápanosť je tým, čo podáva vôli materiál, ku ktorému môže zaujať postoj.¹¹³ Tento materiál však nemusí byť pasívnym uvedomovaním si nie oho. Chápanosť a teda zmyslové vnímanie môže aktívne vytvárať štruktúrovaný propozitívny obsah, s ktorým môže vôľa súhlasiť alebo ho popierať. Ale až následkom tohto súhlasu i popierania, ktoré nastávajú pri zmyslovom vnímaní dodatočne, vzniká súd. Descartes však v kontexte vyššie citovanej pasáže tvrdí, že úsudok, ktorý môže napraviť naše „habituálne“ sudy získané v detstve, máme radi k chápanosti.¹¹⁴ Ako by sme mali tomuto tvrdeniu rozumieť v súlade so spomínanými pasážami z *Meditácií* a *Princípov*? Úsudok je výsledkom innosti chápanosti a vôle, takže to ešte nemusí znamenať, že samotné súdenie je innosťou chápanosti. V priebehu života nadobúdame postupne nové poznatky, ktoré môžu meniť chápanie tých predchádzajúcich, následkom čoho môžeme meniť štruktúru našich vnímaných obsahov. Chápanosť jednoducho môže zmeniť materiál, ktorý poskytuje vôli.

Na tomto mieste by som prešla k Descartovmu vylíčeniu afektov duše. Pod pojmom afekt Descartes rozumie predovšetkým vnemy, ktoré vzťahujeme k duši samotnej a môžu

---

¹¹⁰ T. Marvan, Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta, str. 82, J. Hill, Co znamená v druhé meditaci „myslet“ („cogitare“)?, str. 59, 61.

¹¹¹ R. Descartes, Princípy filosofie, str. 39, AT VIII 17-18.

¹¹² R. Descartes, Meditace o první filosofii, str. 53-55, AT VII 56-59.

¹¹³ Práve v tomto zaujímaní postoja by som videla odpoveď na moju otázku, čo je tým navyše, o ktorom hovorí Descartes v *Tretej Meditácii* (AT VII 37) pri rozdelení našich ideí do troch tried. Idei ako predstavy vecí sú iba materiálom bez zaujatia akéhokoľvek postoja, ktoré je až výsledkom vôle.

¹¹⁴ R. Descartes, Meditace o první filosofii, str. 341-342, AT VII 439.

nies pomenovania pocity i hnutia duše.¹¹⁵ Dnes by boli najskôr označené ako emócie. Tieto vnemy sa odlišujú od predchádzajúcich predovšetkým nemožnosťou omylu, „[n]em žeme však byť stejným zp sobem [tj. ako u zmyslového vnímania, J.S.] šálení“.¹¹⁶ Descartes pokračuje s tvrdením o nemožnosti klamu pociťovania nie oho v sne. i už je obsah našich snov reálny alebo nie, naše emócie v ňom sú tak reálne ako počas bdenia.¹¹⁷ Podľa Hillovej interpretácie by teda vyplývalo, že afekty takto úzko ponímané, nepatria medzi myslenie vzhľadom k tomu, že by museli obsahovať súdenie a teda aj možnosť omylu. Alebo by sme to chápali tak, že afekty obsahujú súdenie, ktoré je v tomto prípade jasné a rozlíšené a teda vylučuje možnosť omylu. Na základe toho ale môžeme tvrdiť, že afekty vnímame jasne a rozlíšene? Descartes pripúšťa jasné a rozlíšené vnímanie u zmyslového vnímania a pocitkov.¹¹⁸ Toto jasné a rozlíšené vnímanie sa však netýka súdenia o ich príčine. Ak vzáhujem moju bolesť k mojej nohe, dopúšťam sa chyby. Z toho vyplýva, že pre jasné a rozlíšenie vnímanie nie je potrebný súd o lokalizácii a teda nie je nevyhnutný pre zmyslové vnímanie, ako to poníma Hill.¹¹⁹ Toto jasné a rozlíšené vnímanie pocitkov by som chápala tak, že myseľ sa obracia k svojim stavom a pokiaľ ostáva iba pri tomto vnímaní nenaskytá sa priestor pre omyl. Stále môže ísť o súdenie, pretože k dispozícii je súditeľný obsah a naša vôľa, ktorá je tou, ktorá sa obracia k svojim stavom,¹²⁰ zaujíma k tomuto obsahu postoj. A síce, že ide iba o stav mysle, o konkrétny fenomenálny prežitok bez úsudku o jeho príčine. Nakoniec by Hillovo stanovisko ostávalo platné, pretože jasné

---

¹¹⁵ R. Descartes, *Vášň duše*, str. 48.

¹¹⁶ R. Descartes, *Vášň duše*, str. 49.

¹¹⁷ R. Descartes, *Vášň duše*, str. 49.

¹¹⁸ R. Descartes, *Principy filozofie*, str. 69, AT VIII-1 32-33.

¹¹⁹ James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpoveď Tomášovi Marvanovi*, str. 90-91.

¹²⁰ R. Descartes, *Vášň duše*, str. 45.

a rozlíšené vnímanie by nebolo výsledkom zmyslového vnímania, ale dodato nej reflexie mysle na svoje obsahy.

Pri zmyslovom vnímaní bolo relatívne aké oddeli telesný podiel od duševného, pri emóciách je situácia komplikovanejšia. Je dos nejasné, kedy Descartes hovorí o afektoch iba na telesnej úrovni a kedy na duševnej a o ich práve charakterizuje ako myšlienky. Afekty vznikajú pôsobením telesných duchov,¹²¹ ím dávajú poci ova duši konkrétny afekt strachu, radosti at . Descartes si posta í s výkladom emócií na telesnej rovine, aj ke chce vysvetli reakciu na ur itý podnet, ktorá môže by u rozli ných jednotlivcov iná. Napríklad, ak vidíme mohutné, nebezpe né zviera, za neme uteka . Na tomto úteku sa nemusí vôbec podie a duša, ako je tomu v prípade zvierat.¹²² Descartes však explicitne tvrdí, že u zvierat sa nedá hovori o afektoch, ale iba o pohyboch nervov a svalov.¹²³ Zvieratá nemôžu poci ova strach, úzkos , š astie, at . Ide len o mechanizmus prí iny a vyvolaného ú inku. Vzruchy môžu vyvola reakciu aj bez spolupôsobenia duše. Duša takúto reakciu pozoruje, takže si je jej vedomá, napriek tomu v takomto prípade Descartes nehovorí o afektoch, ale výlu ne len o telesných pohyboch.¹²⁴ K tomu, aby sme hovorili o afekte potrebujeme viac ako len pozorovanie a uvedomenie si zmien v našom tele. O afektoch môžeme hovori len na úrovni duše. To, o duša pozoruje je len reakcia tela na danú situáciu. V tomto prípade ešte nejde o afekt. ím sa však líšia afekty od týchto pohybov, ktoré môžu mechanicky viez k reakcii na ur itý podnet? Odpove ou ortodoxného ítania by jednoducho bolo to, že sme si týchto pocitov vedomí, že sa nachádzajú v duši. Taká odpove však nie je dosta ujúca. o má by to, oho sme si vedomí?

---

¹²¹ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 50.

¹²² Tamtiež, str. 57.

¹²³ Tamtiež, str. 67.

¹²⁴ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 57.

Nemôže ís o uvedomenie si telesného stavu, pretože to duša robí, ako to bolo ukázané v príklade úteku, a Descartes v tejto súvislosti nehovorí o strachu. Emócia je kvalitatívne nie ím úplne odlišným ako je telesný pohyb a reakcia na podnet. Pocit strachu tak nemôže by charakterizovaný tým, že si uvedomujeme, ako nás zalieva pot a tuhne nám svalstvo, následkom oho nie sme schopní pohybu alebo práve naopak ako nám búši srdce, zvyšuje sa adrenalín a musíme uteka . Ich charakteristický rys musí spo íva v nie om inom a odpove tak musíme h ada inde.

Zdá sa, ako keby Descartes ob as zamie al pojem afektu za výlu ne telesný pohyb, ktorý daný afekt v duši zaprí i uje. Napríklad ke považuje za hlavný ú inok afektov podnecovanie duše k chceniu toho, na o je pripravené telo skrz emócie.¹²⁵ Nemali by by ale afekty práve dôsledkom stavu tela a teda nie prí inou tohto stavu? V súlade s textom by dávalo lepší zmysel, ak prí inou tohto podnietenia boli telesné pohyby a práve postoj, ktorý duša môže zauja k danému stavu tela by boli emócie. Ak by afekty iba podnecovali dušu, bola by pasívna a teda tieto afekty ako aktívny prvok by pochádzali od tela, o je plne v zhode s Descartovým textom, ale napriek tomu ostáva otázka, pre o môžeme hovori o afektoch ako o myšlienkach.

V súlade s Tomášom Marvanom a Jamesom Hillom môže by odpove ou ich reprezentatívna povaha.¹²⁶ Emócie vz ahujeme vždy k nie omu, zasadzujeme ich do kontextu a lokalizujeme ich prí inu. Aj ke to nemusí by na prvý poh ad zjavné. Emócie reprezentujú ur itý telesný stav, ktorý je reakciou na ur itú situáciu. Nie je to tak, že by sme poci ovali strach a nevedeli alebo sa aspo prinajmenšom nezamýš ali,

---

¹²⁵ Tamtiež, str. 58.

¹²⁶ T. Marvan, Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta, str. 81-82, James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpove Tomášovi Marvanovi*, str. 88, 90-91.

pre o ho cítíme a tak ho zasadili do našich predchádzajúcej skúsenosti a nášho súasného vnímania. O sa týka lokalizácie, Descartes nieko ko krát píše, že pocity vzahujeme k duši alebo za ich príinu považujeme srdce.¹²⁷ Takýto postoj by bol v zhode s úlohou afektov primä dušu k chceniu uritej reakcie a umožoval by tretí stupe vnímania a teda aj možnosť pravdivého poznatku. Nemožnosť omylu pociovania emócií v sne stále ostáva. Nemôžeme sa mýli v tom, že máme emócie, ale môžeme sa mýli v našich súdoch o nich. Náš strach nespôsobuje zúrivy mýticky tvor, ako sa môžeme v sne domnievať, ale iba náhodný vzruch duchov.

Na záver tejto kapitoly by som ešte zhrnula a zdôraznila nieko ko podstatných bodov a otázok:

Descartes nieko ko krát hovorí o myšlienkach ako o nieom, o do mysle prichádza pasívne od tela. Na základe oho sa deje takáto transformácia telesných pohybov na myšlienky? V ome spoíva rozdiel? Odpove ortodoxného ítania by bola jednoduchá. Myšlienky sa nachádzajú v mysli, sme si ich vedomí. To však ve a nevysvetuje. Nejde predsa o to, že sme si vedomí pohybov telesných duchov a pohybov v mozgu, ktoré majú myšlienky zapríi ova. O je teda to, oho sme si vedomí?

Stanovisko „myšlienok vyššieho rádu“ Tomáša Marvana sa zdá by plne v súlade s Descartovým poatím zmyslového vnímania. Avšak s jeho dôsledkami sú spojené aj problémy. Ak je iba možné mať myšlienku vyššieho rádu, ktorá je základom vedomia, bolo by možné pripusti nevedomé myšlienky? Bolo by nie o také v zhode s Descartovým konceptom? Vyzdvihnú na Marvanom prístupe by som chcela jeho tvrdenie nevyhnutnosti reprezentatívnej povahy

---

¹²⁷ R. Descartes, *Vášn duše*, str. 53-54, 56.

myslenia. Ako som sa snažila ukáza , v diele „Vášne duše“ je podstatné, že vzahujeme obsahy našich vnemov a emócií k nie omu.

Odpove ou Jamesa Hilla by bolo to, že myse vykonáva intelektuálnu aktivitu a tým vznikajú myšlienky. Pri zmyslovom vnímaní už súdim o prí ine obsahu daného vnemu, pri emóciách podobne súdim o lokalizácii. Je síce otázne, i súdenie má by neodlú ite ne späté so zmyslovým vnímaním, ale to neimplikuje, že by malo ís iba o pasívne uvedomovanie si svojich vnemov. Chápavos môže vykonáva intelektuálnu aktivitu tým, že ponúka a tvorí pre vô u súdite ný propozi ný obsah. Takýto postoj ale ani nevyulu je hovori o vedomí. To je výsledkom práve intelektuálnej aktivity. K takejto koncepcii by som doplnila, že myse v aka svojej substanciálnej jednote s telom je schopná zastáva postoj k telesným zmenám a následne z nich urobi myšlienky, o môže by práve jeden z významov „conscientia“. Tento aspekt by som nezanedbávala. Napriek výhodám, ktoré intelektualistický prístup so sebou nesie, by som chcela v nasledujúcej kapitole venovanej snu poukáza na jeho možné problematické aspekty.

6. Sen

Cie om tejto kapitoly je preskúšanie platnosti postoja ponímania „cogitare“ výlu ne ako intelektuálneho aktu. Myslím si, že sen je k ú ový pre danú problematiku, pretože je nie ím úplne špecifickým oproti bdélému stavu. V sne poci ujeme, zmyslovo vnímame, môžeme sa rozhodova i chcíe . Sú v om prítomné všetky módy myslenia, ale všetky sú aj istým spôsobom pozmenené, sú v inej forme ako po as bdenia. Descartes zara uje sen medzi myšlienky¹²⁸ a teda

---

¹²⁸ R. Descartes, Vášn duše, str. 45-46, 49.

nájdenním spoločného základu a rysov s bdelym stavom by sme sa mali dostať k nevyhnutným a neodstrániteľným aspektom myslenia.

Prečo je Descartova koncepcia sna pre postup pochybovania nakoniec tou najvyššou?¹²⁹ Pretože nemáme k dispozícii žiaden jasný znak, pod a ktorého by sme mohli rozlíšiť medzi snom a bdením.¹³⁰ Ak teraz zmyslovo vnímam, nemôžem dosiahnuť istotu toho, že vnímam skutočnú realitu. Tým však podľa môjho názoru Descartes nevyplýva naša schopnosť rozlíšiť medzi snom a bdením v našej každodennosti. Ide skôr o nemožnosť dôjdenia k istému poznatku, či naše vnímanie počas bdenia, na ktoré sa domnievame, že bdieme, nie je iba ďalším snom. Myslím si, že Descartes nechce poprieť našu každodennú skúsenosť, keď sa ráno zobudíme a pri spomenutí si na naše sny môžeme vedieť, že nešlo o niečo skutočné, t.j. o niečo v tomto súasnom stave. Nemôžeme však vedieť, či sa momentálne nenachádzame v inej forme sna, v ktorom si spomíname a reflektujeme na naše predchádzajúce sny. Išlo by tak o sen v obrovskom sne, ktorým by bol náš každodenný život i už počas spánku alebo počas bdenia tak, ako ho ponímame. Podstatným podľa môjho názoru je aspekt, kedy sa naša myseľ môže vzťahovať k jej dvom rozlíšiteľným stavom a tie následne môže porovnať, pričom zistí, že išlo o rozlíšiteľné stavy. Nie je však isté, či jeden z týchto stavov skutočne zodpovedá našim súdom o príjme obsahov vnemov, pretože už nie je prístupný tretí stav, a ak by tu bol, tak by sme potrebovali opäť ďalší až do nekonečna. Túto úvahu sa pokúsim ozrejmiť na príklade.

Sedím v kaviarni na terase a čítam. Zrazu začne pršať, ale nie je možné sa ísť skryť niekam dovnútra, pretože

---

¹²⁹ R. Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 79, AT VII 89.

¹³⁰ Tamtiež, str. 24, AT VII 19.

všetky dvere zmizli. S po asím je to horšie, už nie lenže prší, ale za ínajú pada kusy adu, ktoré sú vä šie a vä šie. Snažím sa niekde skry a utekám, ale na hlave, na rukách cítim boles spôsobenú tvrdím dopadom kusov adu. Zrazu sa prebudím a ležím v mojej posteli. Chví u som dezorientovaná a ešte stále poci ujem strach a vyplašenie z predchádzajúcej „skúsenosti“. Upokojí ma uvedomenie si toho, že šlo iba o sen a že sa mi to iba zdalo. Vstanem, aby som si šla do kuchyne po vodu. Cestou však narazím na obrovského psa, ktorý ma chce napadnú a uhryznú . Opä sa snažím uteka po byte a nájs niekde bezpečné miesto. Otázkou je, na základe oho môžem teraz v tomto stave vedie , že ide o iný stav ako ten predchádzajúci? Otázkou nie je, i moja predchádzajúca skúsenos s „pršaním“ adu bola snom. Vzh adom k tomu, že nedisponujem žiadnym znakom, aby som vedela, že ide o realitu, jednoducho po ítam s tým, že ide o sen. Teraz sa však nachádzam v inom stave a viem, že sa jedná o iný druh stavu ako bol ten predchádzajúci. Ide tak o fenomenálny rozdiel medzi naším stavom, kedy v jednom sne snívame alej a medzi tým, kedy sa dostanem do iného stavu - bdelého; i už je bdelý v tom zmysle, že moje vnemy pochádzajú od externých predmetov skuto ne, je teraz nepodstatné.

Descartes tak pod a môjho názoru nechce tvrdi , že pokračujeme v snívaní jedného súvislého sna, ale že sa môžeme nachádza v sne, v ktorom v noci ešte môžeme sníva . Chápala by som tak takýto koncept ako navrstvenie niekoľkých rovín stavov. Mojimi hlavnými otázkami budú, na základe oho sa tieto stavy medzi sebou líšia a na základe oho, ak prejdeme z jedného do druhého, môžem vedie o tomto prechode a i môžeme sen ako druh myšlienky poníma ako intelektuálny akt. Za nem poslednou otázkou.

Ak je nie o myslení na základe toho, že myse vykonáva intelektuálnu aktivitu, ako je potom možné, že môžeme po as spánku vníma iracionálne obsahy našich vnemov? Odpove ou by mohlo by , že súdy sú síce v tomto stave prítomne, ale sú nanajvýš mylné. Pre o však sú tak asto mylné? Pretože naša duša príliš podlieha vplyvu tela a nevníma tak dostato ne jasne a rozlíšene.¹³¹ asto sa cítime v sne bezmocne, rozli né udalosti sa nám jednoducho dejú bez našej kontroly. Descartes by to pravdepodobne na základe vyššie rozobraného textu vysvetlil ako náhodný pohyb hybných duchov, kedy je naša myse oslabená a nevenuje ni omu konkrétnemu pozornos .¹³² To je však vysvetlenie len na telesnej rovine. Na základe oho je sen myšlienkou? Na základe súdenia o lokalizácií vnemov? Aká by však mala by táto lokalizácia v sne? Mohli by sme tvrdi , že si vytvárame ur itú predstavu priestoru a v rámci neho už súdim, kde sa dané predmety, budovy, osoby nachádzajú. Aj v sne by mal by ako taký súvislý základný koncept vytvorený chápvos ou. Až jeho konkrétne formy sú iracionálne, ako napríklad následnos jednotlivých udalostí, kedy zrazu niekto príde a my sa nachádzame na inom mieste ako pred tým a absolútne si to neuvedomíme alebo popretie jasných faktov a znalostí, napríklad nie je vylú ene sníva o tom, že veci nepadajú na zem ale stúpajú k oblohe. Sny sa práve od bdélého vnímania líšia predovšetkým ich nesúvislos ou, nelogi nos ou, pasivitou. Takéto charakteristiky nášho stavu po as bdenia by som vysvetlila tým, že kvôli príliš ve kému vplyvu tela myse nevykonáva asto sebareflexiu a nemá tak asto možnos súdi o svojich obsahov.¹³³ Vysvetlenie by som teda videla v neprítomnosti innosti iste j chápvosti, ktorá môže korigova naše úsudky. Sen ako druh predstáv charakterizuje

---

¹³¹ R. Descartes, Principy filosofie, str. 69, AT VIII-1 32-33.

¹³² R. Descartes, Vášn duše, str. 46, 51.

¹³³ P. Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 50.

rovnako ako zmyslové vnímanie ich propozitívny obsah a možnosť súdenia o príčine našich vnemov. Istou nadstavbou je možnosť sebareflexie chápanosti nad týmito myšlienkami a tým následná možnosť opravy úsudkov.¹³⁴ To sa môže stať po aspekte, ale práve opačnejšie poaspeky bdenia, kedy reflektujeme nad našim predchádzajúcim stavom.

Lokalizácia vnemov môže spočívať v úsudku o ich príčine, kedy nejde o moje pocity a vnemy nevzťahujem k môjmu telu, ani k mojej duši, ale k externým predmetom. Na túto lokalizáciu ako poukaz na intelektuálny akt mysle upozoruje aj James Hill.¹³⁵ Tento súd je však vždy mylný. Na základe čoho takto súdim? Odpoveďou by mohlo byť jednoducho na základe zvyku. Ten je ale u Descarta skôr ponímaný na telesnej rovine. Isté pohyby vedú k istým myšlienkam.¹³⁶ Naša myseľ to môže zmeniť, ale aj ak to zmení, stále výsledok ostáva na telesnej rovine. Takéto súdenie sa môžeme diaľ automaticky ako keby pod vplyvom obvyklých pohybov telesných duchov, ako je tomu pri reflexe. Za súdenie a aktivitu mysle môžeme rozhodne ponímať jej úmysel zmeniť tieto pohyby, ale výsledok ostáva telesný. Môžeme teda hovoriť o myslení? Aj keby sme pripustili, že ide o innosť mysle pri lokalizácii vnemov, prečo sa v tomto súde takmer vždy mýlime? Príčinou takéhoto omylu môže byť to, že naša duša je v sne príliš ovplyvnená telom a jeho vplyvmi. Na základe čoho automaticky usudzujem o príčine svojich vnemov raz k duši, raz k vlastnému telu a raz k vonkajším predmetom? Odpoveďou by jednoducho mohlo byť, že je taká naša prirodzenosť. Sme jednotou duše a tela a pôžitky i emócie, ktoré vzťahujeme prirodzene k nášmu

---

¹³⁴ J. Hill, Co znamená v druhej meditácii „mysleť“ („cogitare“)?, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 64.

¹³⁵ James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpoveď Tomášovi Marvanovi*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, str. 90-91.

¹³⁶ R. Descartes, *Vášň duše*, str. 59-60.

telu sú potrebné, pretože nám pomáhajú zachovávať naše telo.¹³⁷

7. Vyhodnotenie: vzťah vedomia a myslenia

S ortodoxným ítaním by som súhlasila do tej miery, kedy je nutné, aby sme si boli vedomí svojich aktuálnych myšlienok. S tým je aj v súlade Descartove tvrdenie v odpovediach na *tvrté námietky*.¹³⁸ Nedávalo by veľký zmysel nie o také popierať. Naše myšlienky sú tu, sú nám k dispozícii a my môžeme k nim zastávať postoj, o čo je v súlade so súvekým porozumením pojmu „*conscientia*“. Nesúhlasím ale s tvrdením, že vedomie vyerpáva podstatu myslenia. Myslím si, že je tomu práve naopak. Myseľ môže zastávať postoj k svojim obsahom, ale myšlienky sú výsledkom myslenia a teda to, o čo si vôbec môžeme byť vedomí predpokladá iný výmer ako je vedomie samo. Na to, aby sme mohli vôbec o vedomí hovoriť je nutné myslenie, ktoré ho teprve konštituuje. Takto ponímané myslenie sa môže chápať ako intelektuálny akt. V mysli máme rozličné idey, tie vznikajú, keď sa myseľ obracia k stavom tela. Tieto stavy tela sa môžu stať stavmi mysle práve na základe intelektuálneho aktu, keď vytvárame súditeľný propozitívny obsah. Nemôže ísť o jednoduchú pasivitu uvedomenia si nie o čo. Naša myseľ sa vyznačuje predovšetkým aktivitou. Táto aktivita je charakteristická tým, že moja idea ako a je ucelená, je štruktúrovaná. Naše zmyslové vnímanie aj cítenie v sebe vždy už prirodzene obsahuje lokalizáciu, ktorá je výsledkom súdu.¹³⁹

Intelektualistické stanovisko ostáva platné aj v prípade sna. Aj pri tom najabsurdnejšom sne sú prítomné obsahy vytvorené chápaním a možnosť vzťahovania sa k nim

---

¹³⁷ R. Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 74, AT VII 83.

¹³⁸ R. Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 212-214, AT VII 246.

¹³⁹ James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpověď Tomášovi Marvanovi*, str. 88.

a ich korekcie. Táto korekcia nastáva v aka súdeniu ako výsledku istého chápania, ktoré sa vyznačuje tým, že sa myse obracia k svojim stavom, k istým propozíciným obsahom, a nie k stavom tela. Možno práve kvôli tomu Descartes hovorí o istom chápaní. Môžem súdiť o svojich myšlienkach a korigovať moje zmyslové vnímanie. Práve v tomto prípade nastáva akt sebareflexie, o ktorom som písala v kapitole venovanej *Meditáciám*. Máme možnosť vzhľadom na vlastný obsah a vyniesť o nich súdy. „Když třeba ve spánku upozorujeme, že sníme, je sice to, že sníme, dílem představitosti, ale to, že pozorujeme, že sníme, je výhradně dílem chápavosti.“¹⁴⁰ Descartes rozlišuje medzi istým chápaním a chápaním ako súasťou zmyslového vnímania i predstavivosti. Definícia v *Princípoch*, kde Descartes radí zmyslové vnímanie a predstavovanie pod úkon chápanosti, je argumentom, pretože v týchto úkonoch neoddeliteľne prítomná chápanosť. Okrem toho Descartes v diele *Vášne duše* jasne a niekoľko krát rozlišuje funkcie duše podľa jej predmetu,¹⁴¹ ktorý môže byť buď telom alebo dušou. Myslím si teda, že aj úkon chápanosti, ktorý je neoddeliteľne prítomný pri zmyslovom vnímaní, sa líši od istej chápanosti práve tým, že jeho predmetom je telo. Vzhľadom k tomu, že vec myslíaca je tesne prepojená s telom, dáva takéto tvrdenie dobrý zmysel.

Na interpretácii Petra Glombíka stojí predovšetkým za vyzdvihnutie pozornosti venovaná práve úlohe chápanosti a vôle. Výsledkom ich spolupôsobenia je súdenie.¹⁴² Zmyslové vnímanie ponúka myšlienkové obsahy, ku ktorým môže vôľ zaujať stanovisko. Na rozdiel však od istej chápanosti sa tieto obsahy týkajú tela. Glombíkovo rozlíšenie medzi

---

¹⁴⁰ René Descartes, *Meditace o první filosofii*, str. 299, AT VII 358-359.

¹⁴¹ Viz pozn. 85. a 95.

¹⁴² P. Glombík, *Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta*, str. 50.

myšlienkou a možnosťou dodatočnej reflexie tejto myšlienky¹⁴³ je v súlade s vyššie spomínanou možnosťou sebareflexie. Táto dodatočná reflexia mysle sa týka výhradne mysle. Myse reflektuje na svoje stavy. V prípade sna sa táto reflexie skôr nedeje ako deje, pretože naša myseľ je príliš ovplyvnená telom. To ale nemusí znamenať, že nemá myšlienky,¹⁴⁴ ktoré by boli výsledkom inosti chápanosti alebo súdenia.

8. Záver

Práca mala za cieľ spochybniť ortodoxné chápanie a poukázať na aspekty, keď sa na myslenie musíme pozerať inak ako len na vedomý stav. Vedomie sa v konečnom dôsledku zdá byť príliš komplexným pojmom zastrešujúcim mnoho na prvý pohľad nezrejmych aspektov. Takýto pojem si jednoznačne nezaslúži vysvetlenie a nemôže teda slúžiť ako pojem, ktorý nám má byť prirodzene zrejmý, na čo dáva Descartes dôraz.¹⁴⁵ Takéto vysvetlenie sa deje práve poukazom na charakteristické rysy myslenia a myšlienok, ktoré sú význačné pre intelektuálnu aktivitu. Naše myšlienky sa dajú zaradiť do inferenčných súvislostí, majú súditeľný propozitívny obsah a reprezentatívnu povahu.

Na záver by som ešte raz upozornila, že celý postup pýtania sa po charaktere veci mysliacej v *Meditáciách* vychádza zo základnej otázky po tom, čím som Ja. Som to Ja, kto zmyslovo vníma, kto cíti, kto uvažuje, kto súdi. Som to Ja, kto je vec mysliaca, takže pre mňa by mala byť charakteristická vlastnosť myslenia. Je teda pochybné tvrdiť, že sa vyznačujem predovšetkým tým, že som si vedomá svojich stavov. Na základe čoho mám tieto stavy, ktoré si len uvedomujem? Som až natoľko pasívna? Veľkou výhodou

---

¹⁴³ P. Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 49, 53.

¹⁴⁴ P. Glombík, Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta, str. 50.

¹⁴⁵ René Descartes, Principy filosofie, str. 9, AT VIII-1 7-8.

alternatívnych interpretácií je ich dôraz na aktivitu. Ja ako osoba som predovšetkým aktívna. Vzhľadom k tomu, že som spojená s telom a telo na mňa bezprostredne pôsobí, nachádzajú sa vo mne zmyslové vnemy a emócie, ktoré sú výsledkom mojej aktivity, mojej interpretácie stavov tela. Je plausibilné poňma túto aktivitu ako intelektuálnu. Stojí teda za zváženie, čilovek ako Ja, ako vec myslíaca je charakteristická skôr intelektuálnou aktivitou ako len pasívnym uvedomovaním si.

Bibliografia

- René Descartes: *Meditace o první filosofii*, OIKOYMENH, Praha 2001
Principy filosofie, Filosofia, Praha 1998
Vášeň duše, Mladá fronta, Praha 2002
- Vladimír Neff, *Filosofický slovník pro samouky neboli Antigorgias*, Družstevní práce 1948.
- Arno Anzenbacher, *Úvod do filosofie*, Portál, Praha 2004.
- Dieter Sturma, *Philosophie des Geistes*, Reclam Verlag Leipzig, 2005.
- James Hill, *Co znamená v druhé meditaci „myslet“ („cogitare“)?*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005.
- James Hill, *Cogitare u Descarta: Odpove Tomášovi Marvanovi*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005.
- Petr Glombík, *Ke vztahu v domí a myšlení u Descarta*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005.
- Tomáš Marvan, *Smyslové vnímání jako druh myšlení u Descarta*, in: René Descartes, *Scientia & Conscientia*, Sborník p ísp vk , Katedra filozofie filozofické fakulty Z U Plze , Plze 2005.
- E. Anscombe a P. Geach, *Descartes: Philosophical Writings*, Random House Nelson 1970.
- Bernard Williams, *Descartes: The Project of Pure Enquiry*, Penguin, London 1978.
- Roger Scruton, *Krátké dějiny novověké filosofie*, Barrister & Principal, Brno 1999.